

Vizantijska umetnost u doba Justinijana i ikonoborska kriza

- Osnovne karakteristike vizantijske umetnosti
- Umetnost u doba vladavine cara Justinijana (527-565)
- Ikonoborska kriza (726-843)

Vizantija- osnovni podaci

Vizantija- Istočno Rimsko carstvo:

- rimsko pravo
- grčka kultura
- hrišćanska vera

Značaj monarhije i teokratske doktrine vlasti (vladar kao Bogom izabrani),
kao i teorije simfonije- sklada svetovne i duhovne vlasti

Ktitori većinom vladari, potom i aristokratija (od XII veka igrala važnu ulogu
u političkom životu Carstva)

Umetnost u službi pobožnosti, u korist vere, ali i političke moći

Ponavljanje uzora- uobičajena arhitektura i utvrđeni ikonografski programi,
bez obzira na funkciju određene crkve

Uticaj liturgije na arhitekturu i slikarstvo

Estetika zadržava samo ono što je tipično i trajno

Arhitektura

Centralni plan kultnih građevina od VI veka (prenošenje krstionica i moštiju pod krov crkve)

Skromne razmere građevina

Shvatanje kubične crkve sa kupolom kao mikrokosmosa

Uticaj liturgije i ritualnih radnji na uobičavanje osnovnih delova i celine hrama

Odnos prostor- služba, niska pregrada između oltara i naosa

U manastirskim crkvama ne postoji odvajanje delova za monahe i za svetovnjake

Aneksi u manastirskim crkvama

Slikarstvo

Neprestani uticaj antike- renesanse (Makedonaca, Komnina, Paleologa)

Ponavljanje uzora- utvrđeni ikonografski obrasci

Slika (mozaik, freska, ikona, minijatura) u službi vere i pobožnosti

Uticaj liturgije i ritualnih radnji na uobličavanje osnovnih delova i celine ukrasa u crkvi u skladu sa horizontalnom i vertikalnom hijerarhijom shvatanja značenja hrama

Karta Evrope pre Justinijanovih osvajanja

Justinijan (527-565)

Vandalskim i Gotskim ratom, između 526. i 554, Vizantija povratila mediteranske zemlje do Španije

Značaj Ravene, grada u blizini Jadranskog mora koji je od 402. bio prestonica Ostrogota

Posle smrti ostrogotskog kralja Teodoriha (526), vlast prešla u ruke njegove kćeri Amalasunte, a nakon prerane smrti njenog sina Atalarika (534) i njenog umorstva (535), grad je prešao u ruke Vizantije

Za vreme regentstva Amalasunte glavni nosilac Justinijanove propagande bio je bankar Julijan Argentarije (koji je, između ostalog, podigao crkve San Vitale i San Apolinare in Klase)

Istočnohrničanske i zapadnohrničanske osobenosti teško se daju razdvojiti pre VI veka

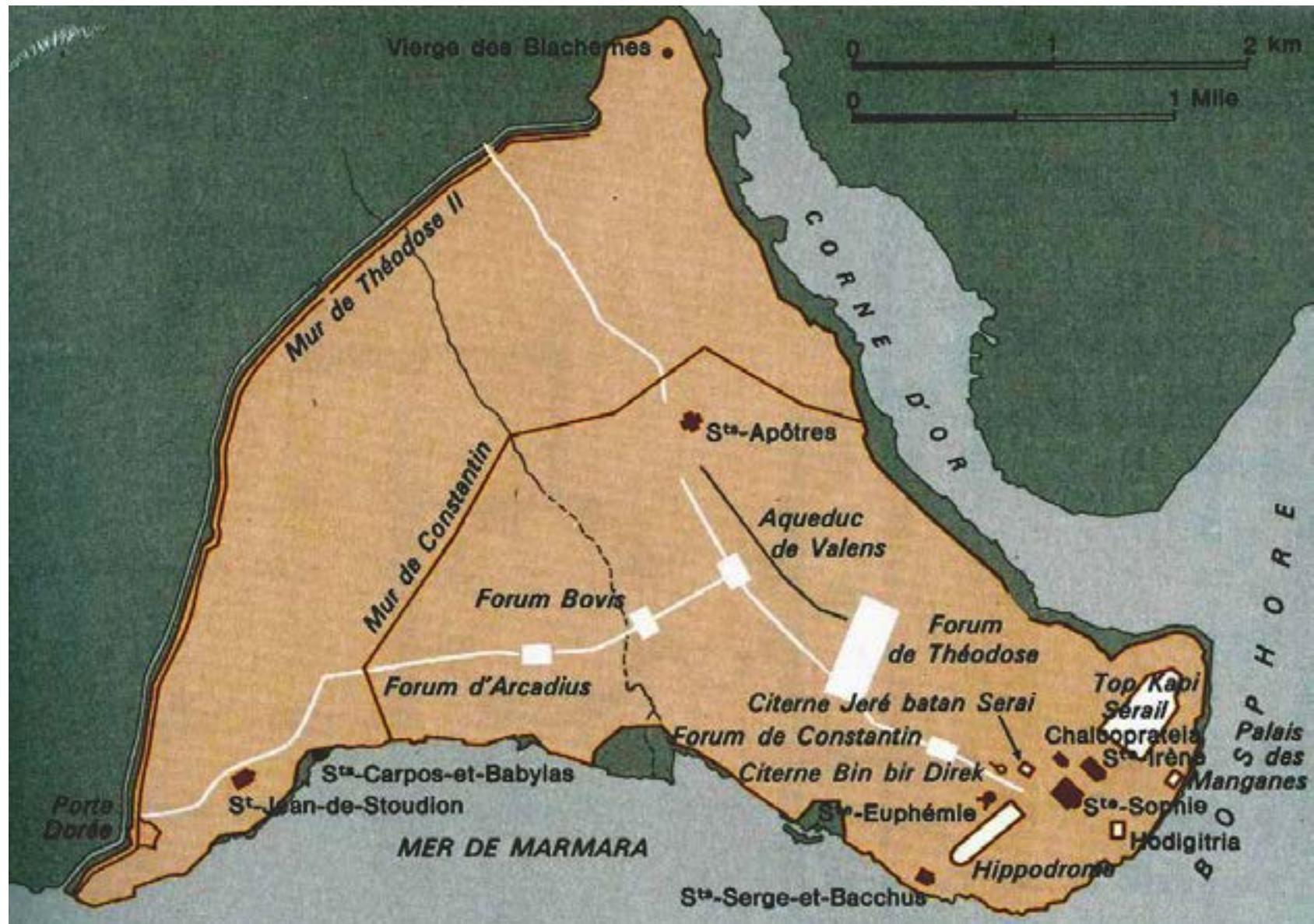
Za vlade Justinijana Carigrad postao neosporna umetnička prestonica

Karta Vizantije u VI veku
(doba Justinijana 527-565)

Plan Rima u VI veku

Plan Carigrada
zidine careva Konstantina (324-337) i Teodosija II (408-450)

Plan Ravene
(prestonice zapadnorimskih i potom ostrogotskikh careva)

Karta Vizantije u VI veku
(doba Justinijana 527-565)

San Vitale u Raveni

Crkvu podigao bankar Julijan Argentarije, gradnja započeta u vreme episkopa Eklesija i završena u doba episkopa Maksimijana (526-547), koji su zabeleženi u natpisu u priprati i prikazani na mozaicima, a ukrašavanje je izvršeno nakon smrti carice Teodore (+548)

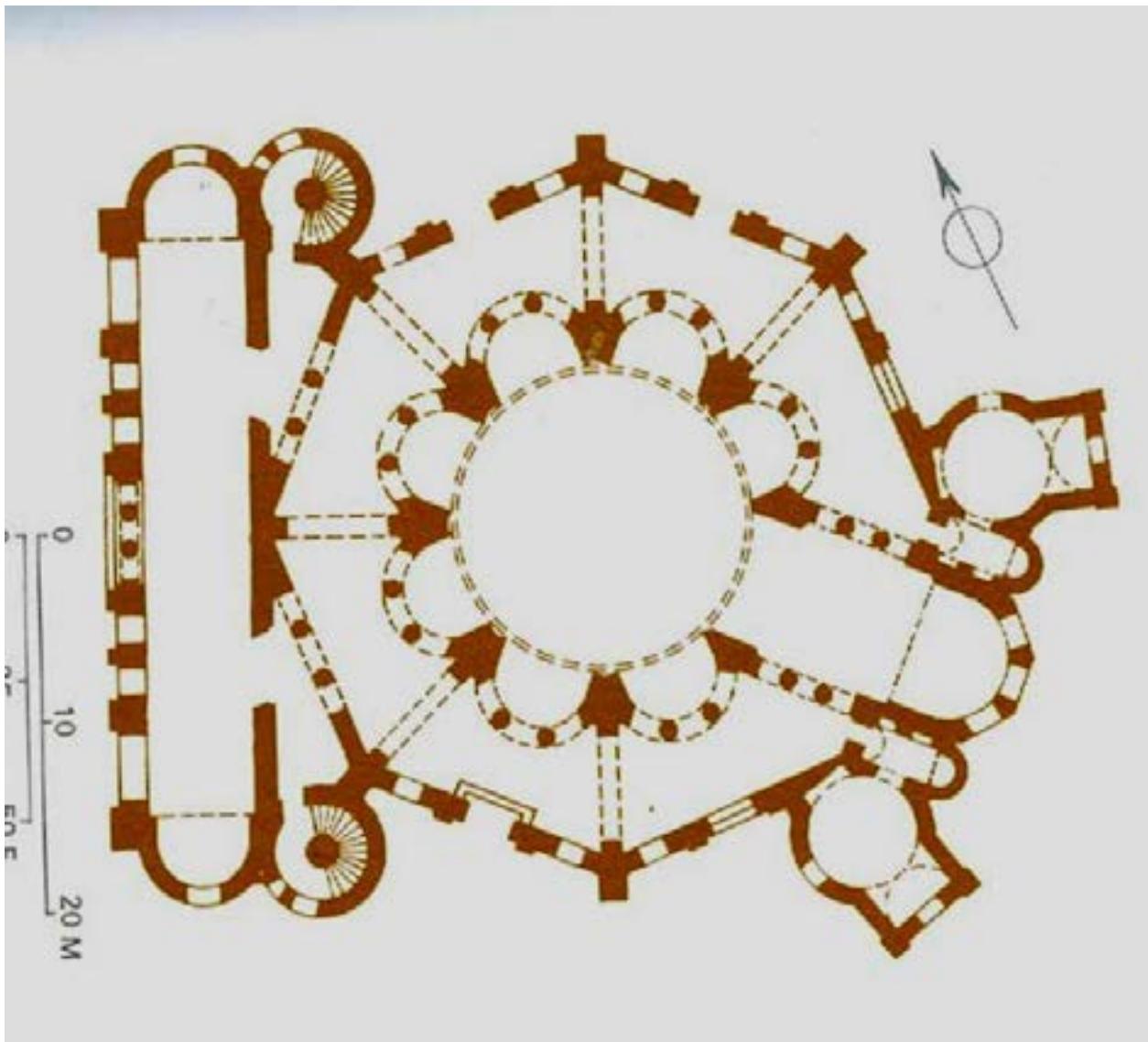
Crkva je dobro osvetljena, osmougaone (oktogonalne) osnove sa kupolom nad srednjim delom koji je odvojen od ophodnog broda nadvišenog spratnom galerijom (matronejem) samo stupcima i parovima stubova koji tvore niše, ima oltarski prostor na istoku i predvorje na jugozapadu

Stubovi, kapiteli i crkveni mobilijar bogato su ukrašeni i verovatno su već dovršeni doneti sa Istoka

U istočnom delu crkva je ukrašena mozaicima na kojima su prikazani Hristos, simbolične scene, anđeli, svetitelji, starozavetni proroci, starozavetne scene i portreti ktitora, episkopa, carskog para i njihove svite

U konceptu programa mozaika iskazano je jedinstvo političke i duhovne vlasti, a pretpostavlja se da je izbor predstava duhovnih sadržaja nastao pod uticajem sirijskih liturgija (oba pomenuta ravenska episkopa bila su iz Sirije)

Na mozaicima se mogu zapaziti novi estetski stavovi, dematerijalizacija i idealizacija i likovi sa karakterističnim krupnim očima, malim usnama i izduženim uzanim nosom

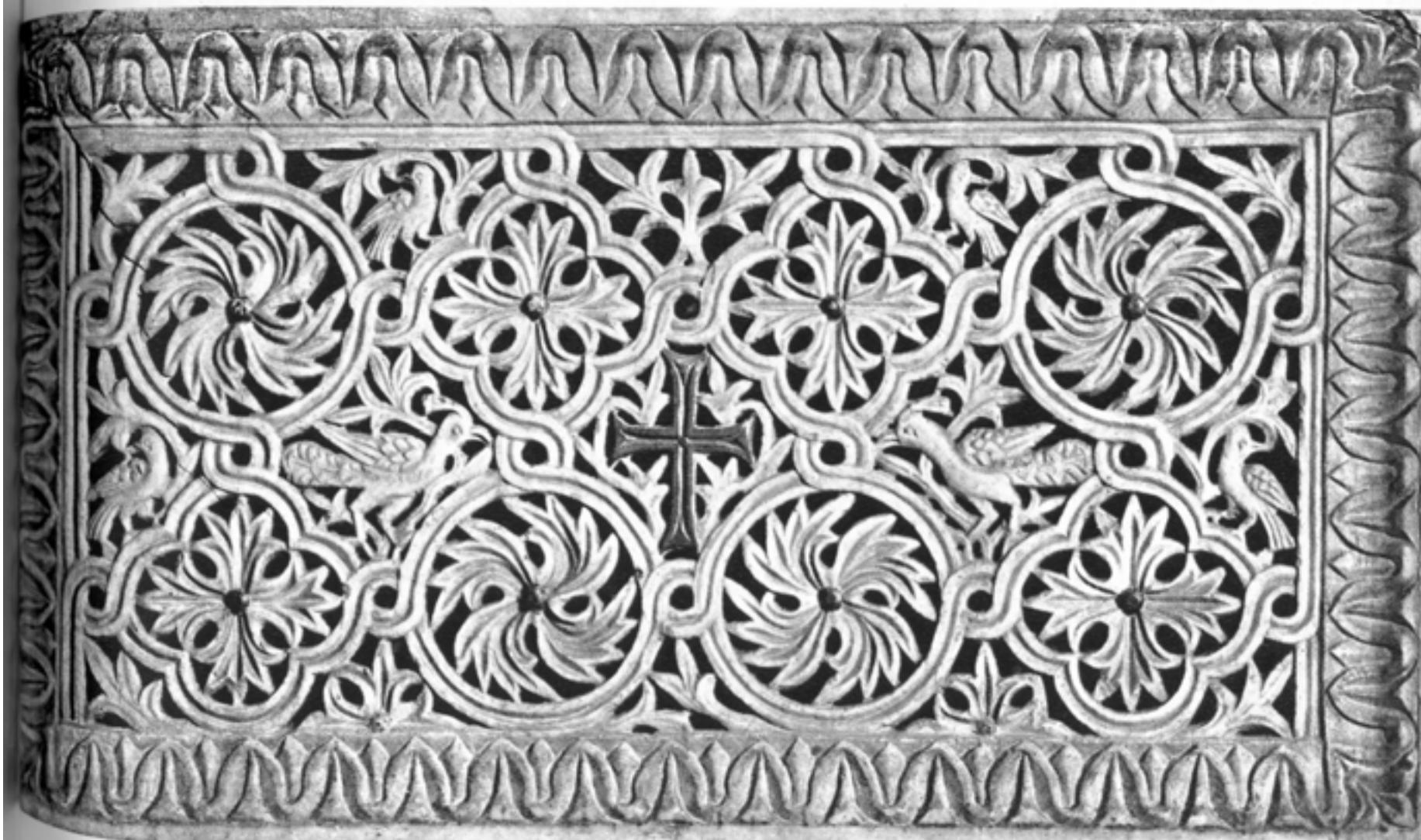
Ravena, San Vitale, plan,
crkva izgrađena 526-547. i ukrašena posle 548.
ktitor Julijan Argentarije (episkopi Eklesije i Maksimijan)

Ravena, San Vitale, pogled sa jugoistoka
(osvetio episkop Maksimijan 547)

Ravenna, San Vitale, unutra, pogled ka istoku

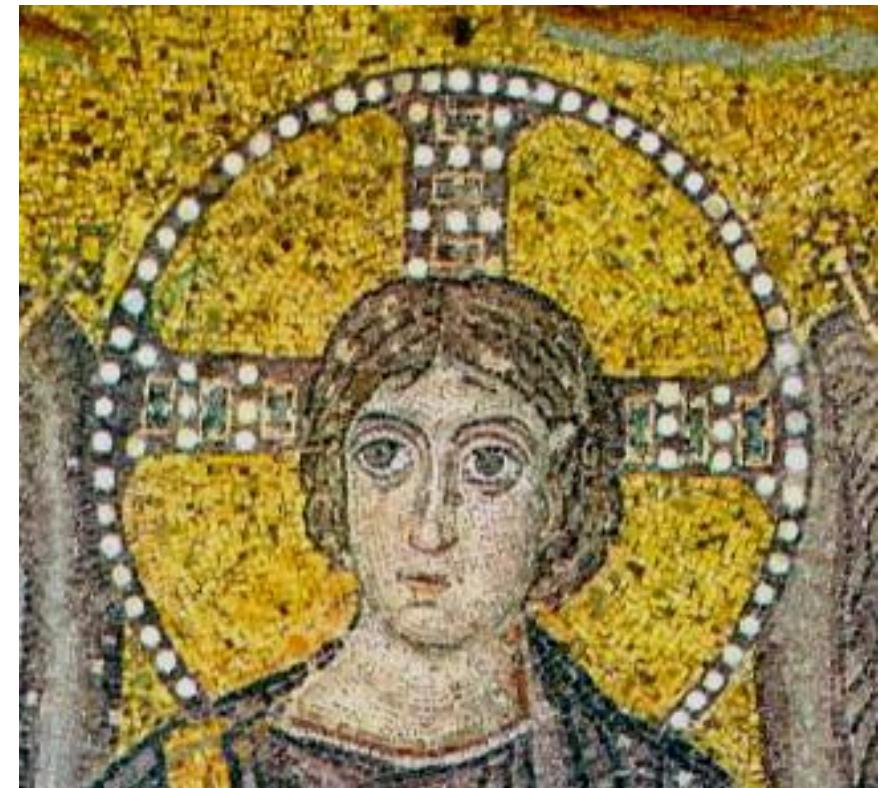
San Vitale, parapetna ploča

Ravenna, San Vitale, mozaički ukras, posle 548.

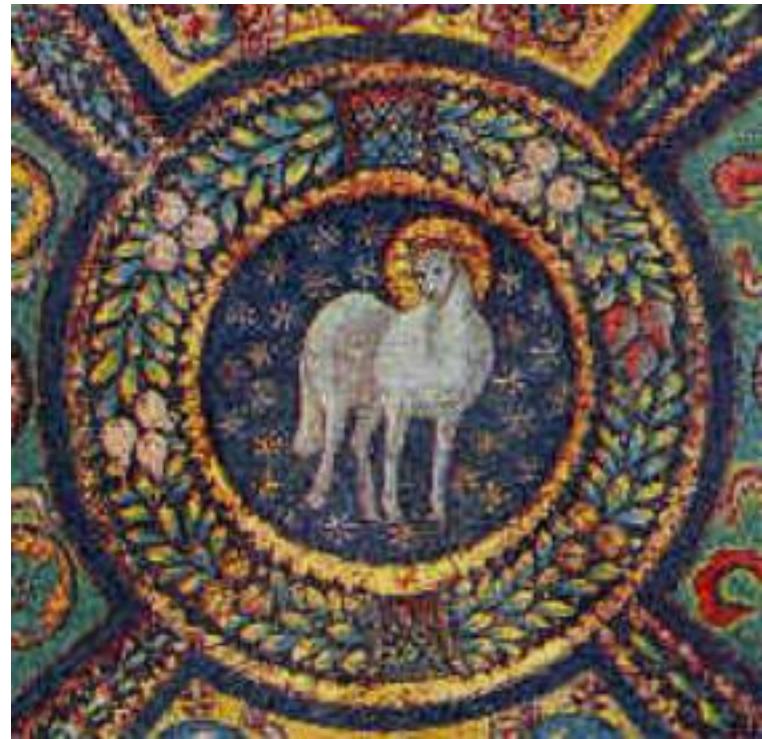
San Vitale, oltarska apsida, polukalota, mozaici (portret episkopa Eklesija),
Carstvo nebesko u kome sedi Hristos na zemljskoj sferi

San Vitale,
oltarska apsida,
polukalota,
Hristos drži svitak sa sedam
pečata i sedi na zemaljskoj
sferi ispod koje izviru četiri
rajske reke
(rađanje nove estetike)

San Vitale, svod oltarskog prostora (Hristos Agnec i andjeli)

San Vitale,
svod oltarskog
prostora
(Hristos Agnec
(odluke Trulskog
sabora 681) i
anđeli)

San Vitale,
oltarski prostor,
severni zid,
jevandželisti
proroci
starozavetne scene

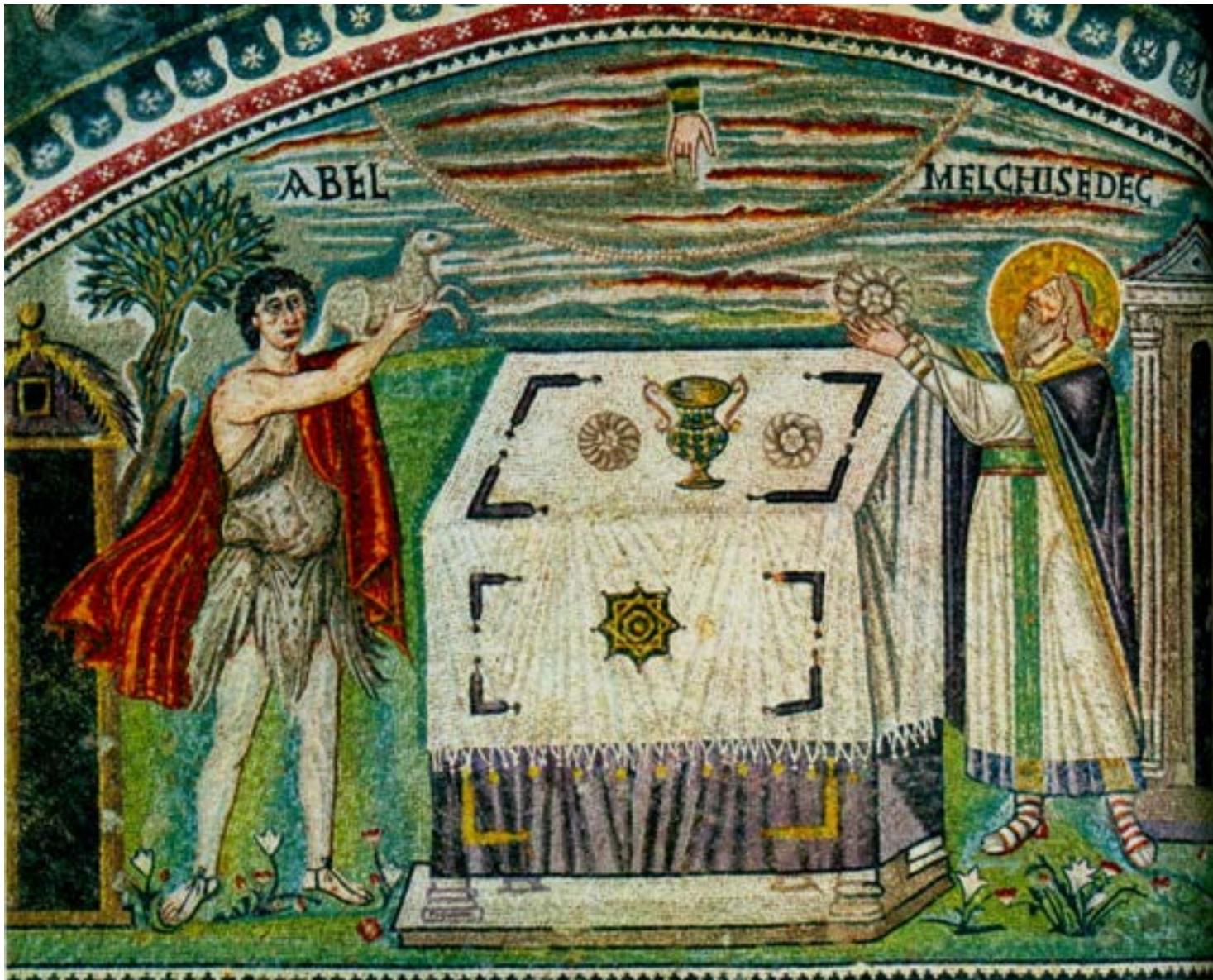

San Vitale, oltarski prostor, južni zid, jevangelisti, proroci, starozavjetne scene

San Vitale, oltarski prostor, severni zid
starozavetne scene, scene sa Avramom

San Vitale, oltarski prostor, južni zid
starozavetne scene, Avelj i Melhisedek

San Vitale, Justinian sa povorkom, jedinstvo svetovne i duhovne vlasti
(vojnici, oficir, general Velizar, Julijan Argentarije,
episkop Maksimijan (od 546) i dva đakona)

San Vitale, Justinijan sa povorkom, jedinstvo svetovne i duhovne vlasti
(vojnici, oficir, general Velizar, Julijan Argentarije,
episkop Maksimijan (od 546) i dva đakona)

San Vitale, Teodorina (+548) povorka
(dvorani, Velizarova kći i supruga Antonina, dvorske dame)

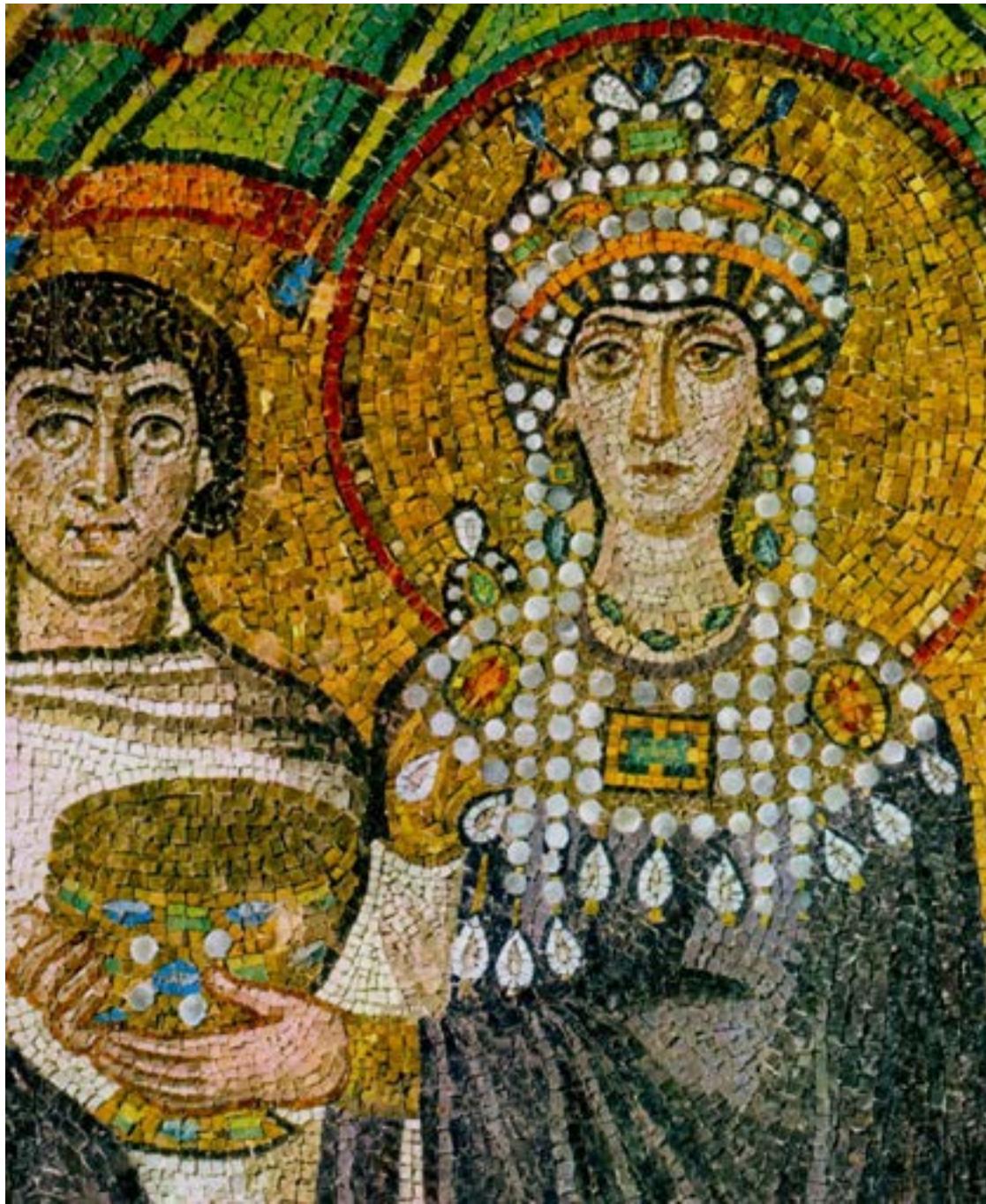

San Vitale, Teodorina (+548) povorka
(dvorani, Velizarova kći i supruga Antonina, dvorske dame)

San Vitale,
Justinian

San Vitale,
Teodora (+548)

Ravenna

Primeri nekolikih građevina ukrašenih mozaicima tokom V i prve polovine VI veka:

Mauzolej Gale Placidije (početak V veka)

San Apolinare Nuovo (519)

San Apolinare in Klase (549)

Ravena, Mauzolej Gale Placidije
(ćerke Teodosija I, 379-395), V vek

Mauzolej
Gale Placidije,
mozaici,
centralni svod

Elija Gala Placidija
(392-450), kći
cara Teodosija I,
celog života je
imala važnu
političku ulogu
(čak je bila
regent cara
Valentijana III
(419-455) tokom
njegovog
maloletstva)

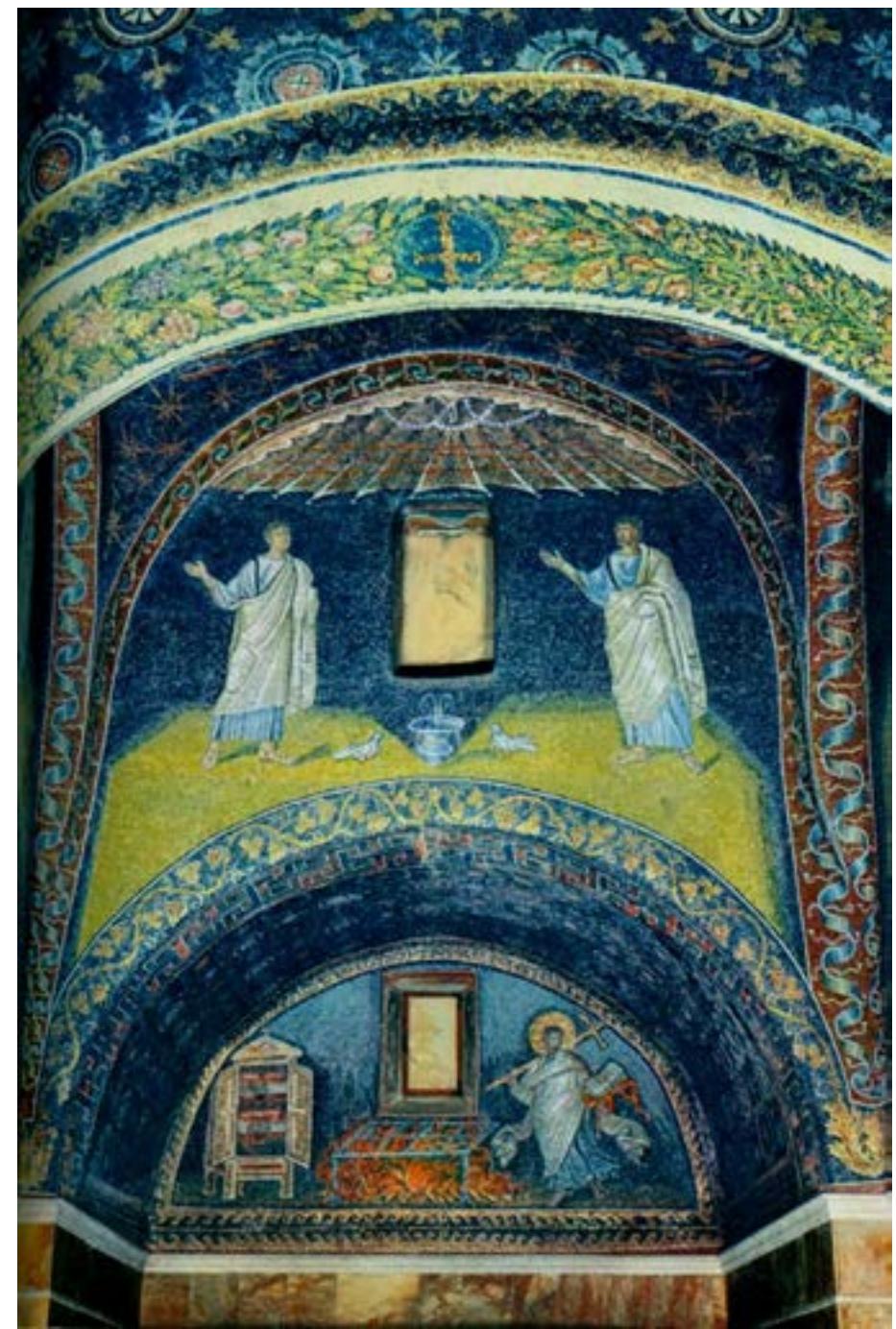
Mauzolej Gale Placidije, mozaici, Dobri pastir

Mauzolej Gale
Placidije,
mozaici,
Dobri pastir

Mauzolej Gale Placidije, mozaici, istočni krak

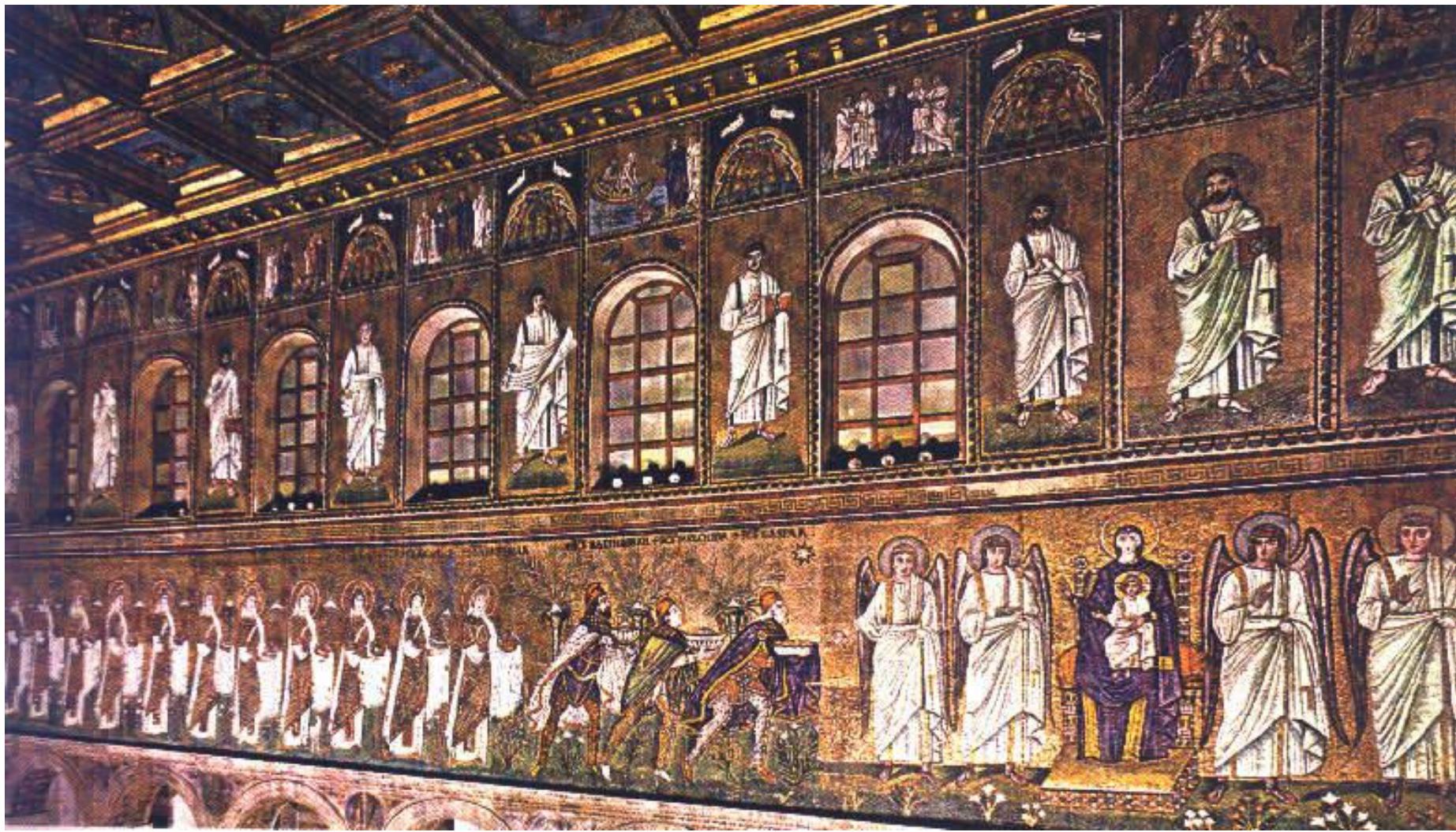
Mauzolej Gale
Placidije,
mozaici,
istočni krak,
sv. Lavrentije

San Apolinare Nuovo (519), bazilika
podigao ostrogotski kralj Teodorih (471–526)

San Apolinare Nuovo (519), glavni brod, južni zid
Povorka mučenika koji idu prema Hristu na istoku

San Apolinare Nuovo (519), glavni brod, severni zid
Povorka mučenica koje idu prema Bogorodici sa Hristom na istoku

San Apolinare Nuovo (519), glavni brod,
južni zid, zapadni kraj

San Apolinare Nuovo, novozavetne scene
(čuda na severnom zidu i stradanja na južnom zidu)

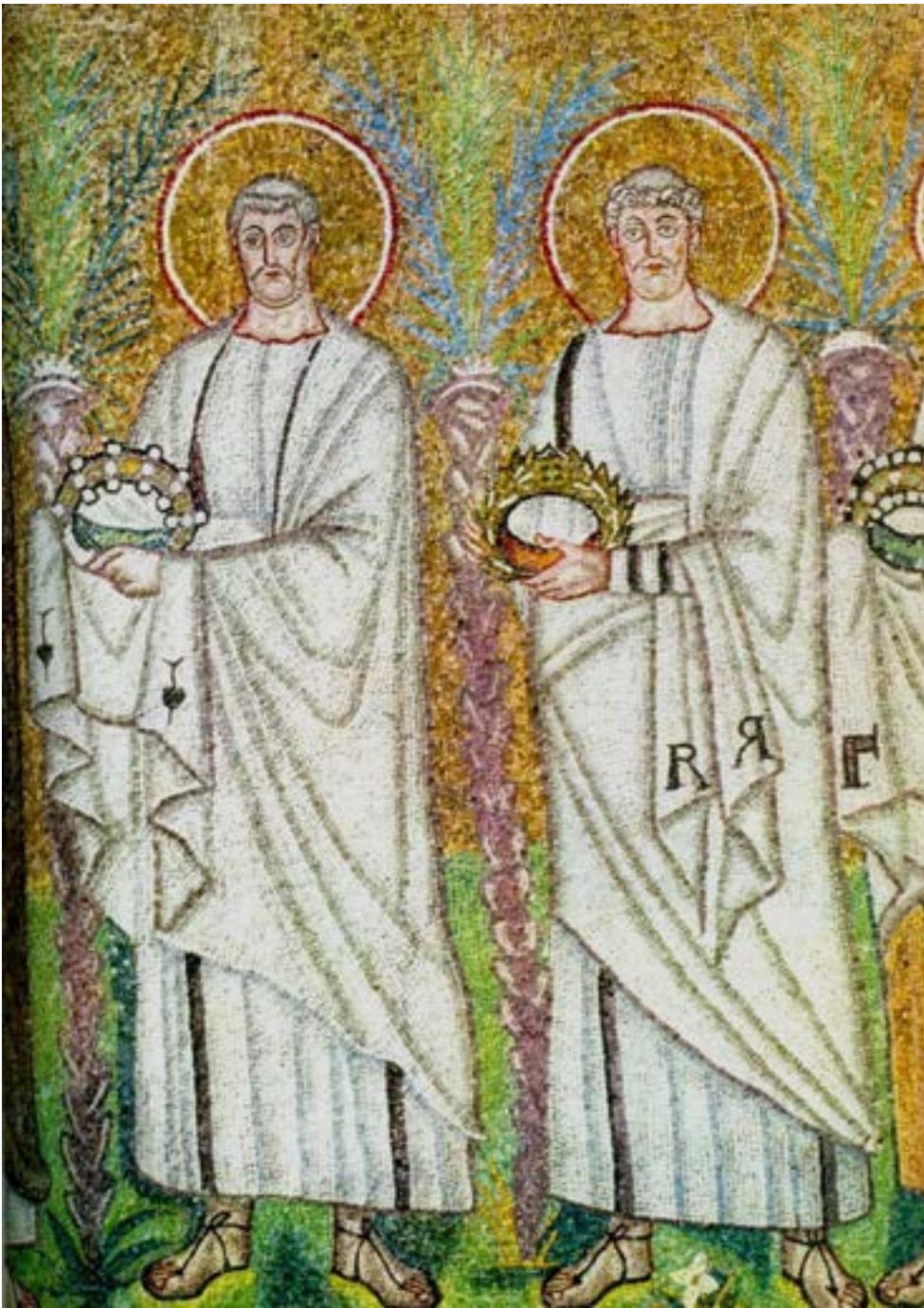

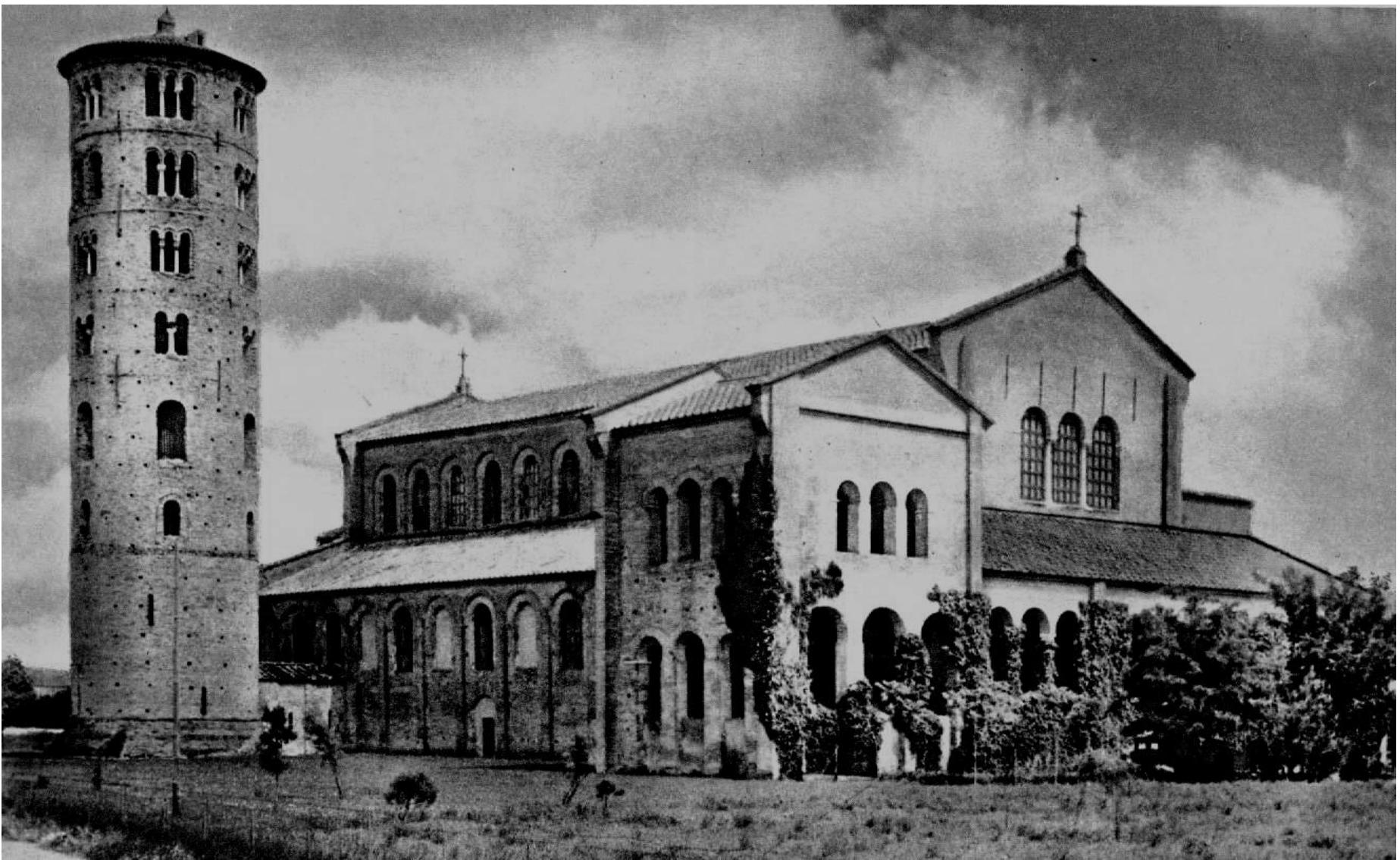
San Apolinare Nuovo, Hristos odvaja ovce i koze

San Apolinare Nuovo, povorka devica, detalj

San Apolinare Nuovo,
povorka mučenika,
detalj

San Apolinare in Klase, ktitor Julijan Argentarije,
trobrodna bazilika osvećena 549.

San Apolinare in Klase, 549, unutra, pogled ka istoku

San Apolinare in Klase, mozaici, oltarska apsida

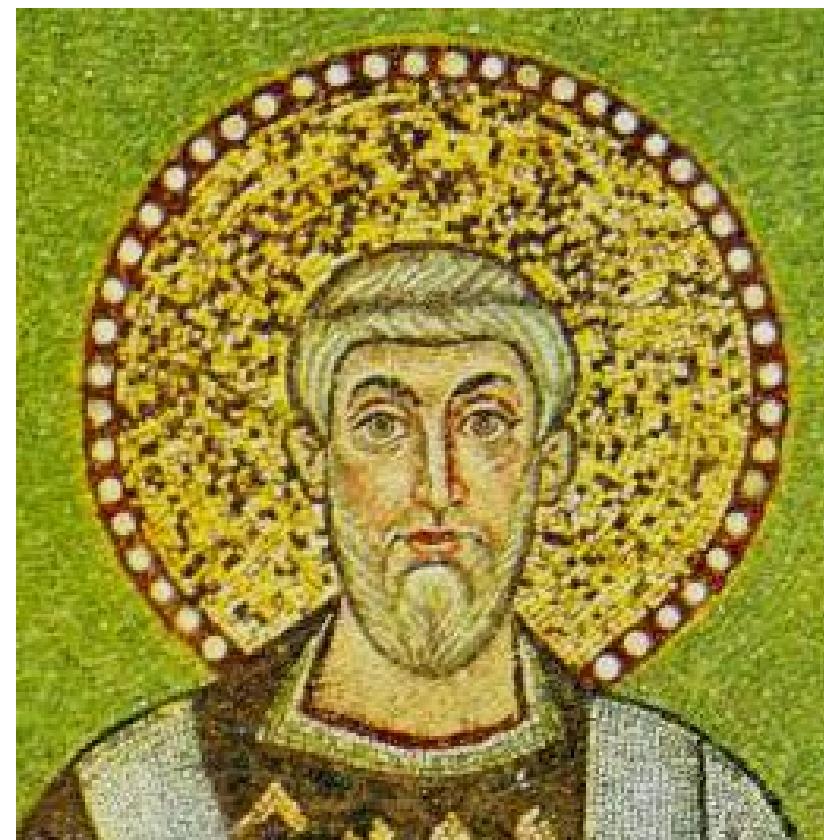
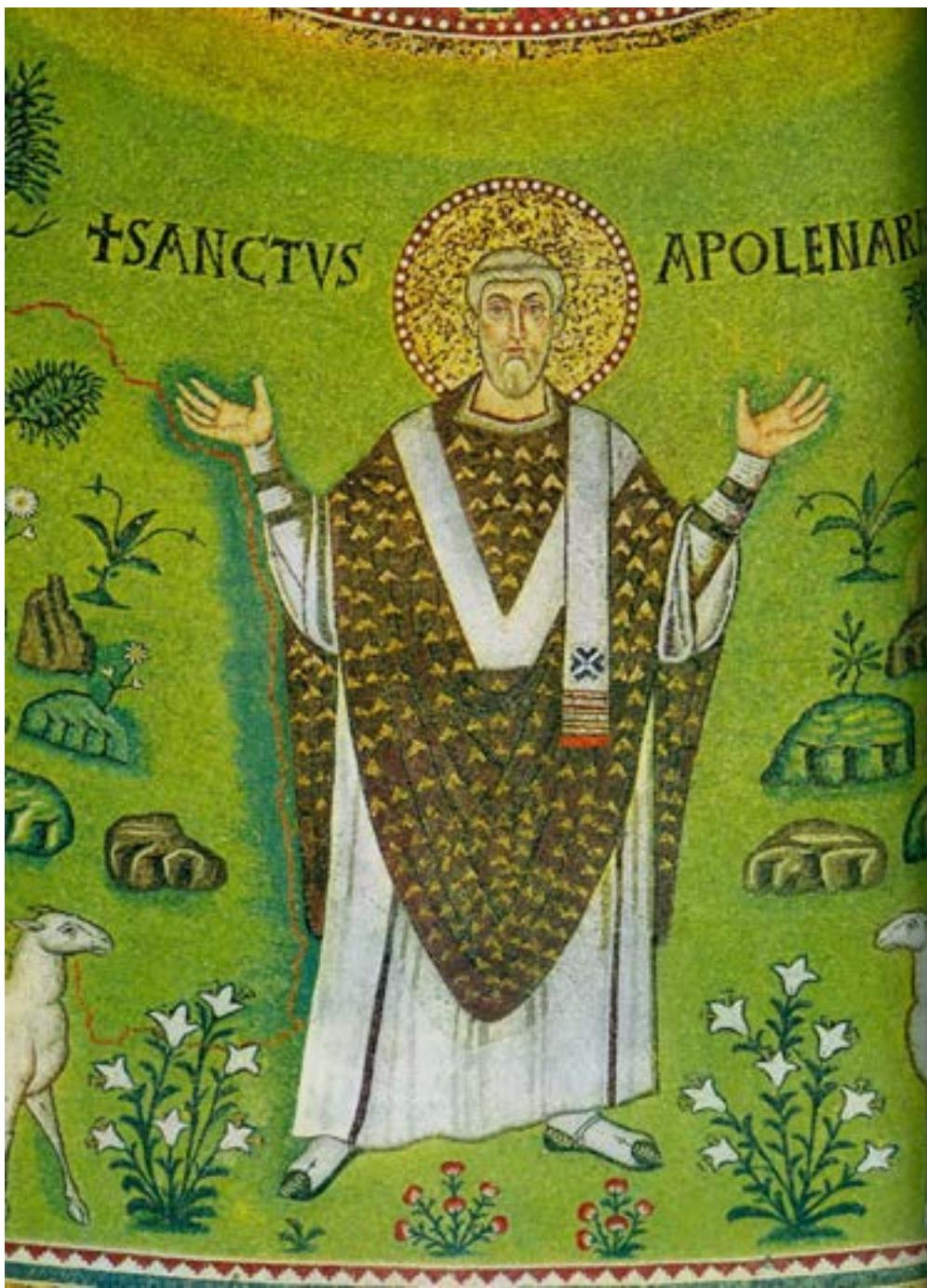

San Apolinare in Klase, konha oltarske apside
Preobraženje i sv. Apolinarije

San Apolinare in
Klase,
krst iz Preobraženja

San Apolinare in
Klase,
sv. Apolinarije

Sv. Sofija u Carigradu

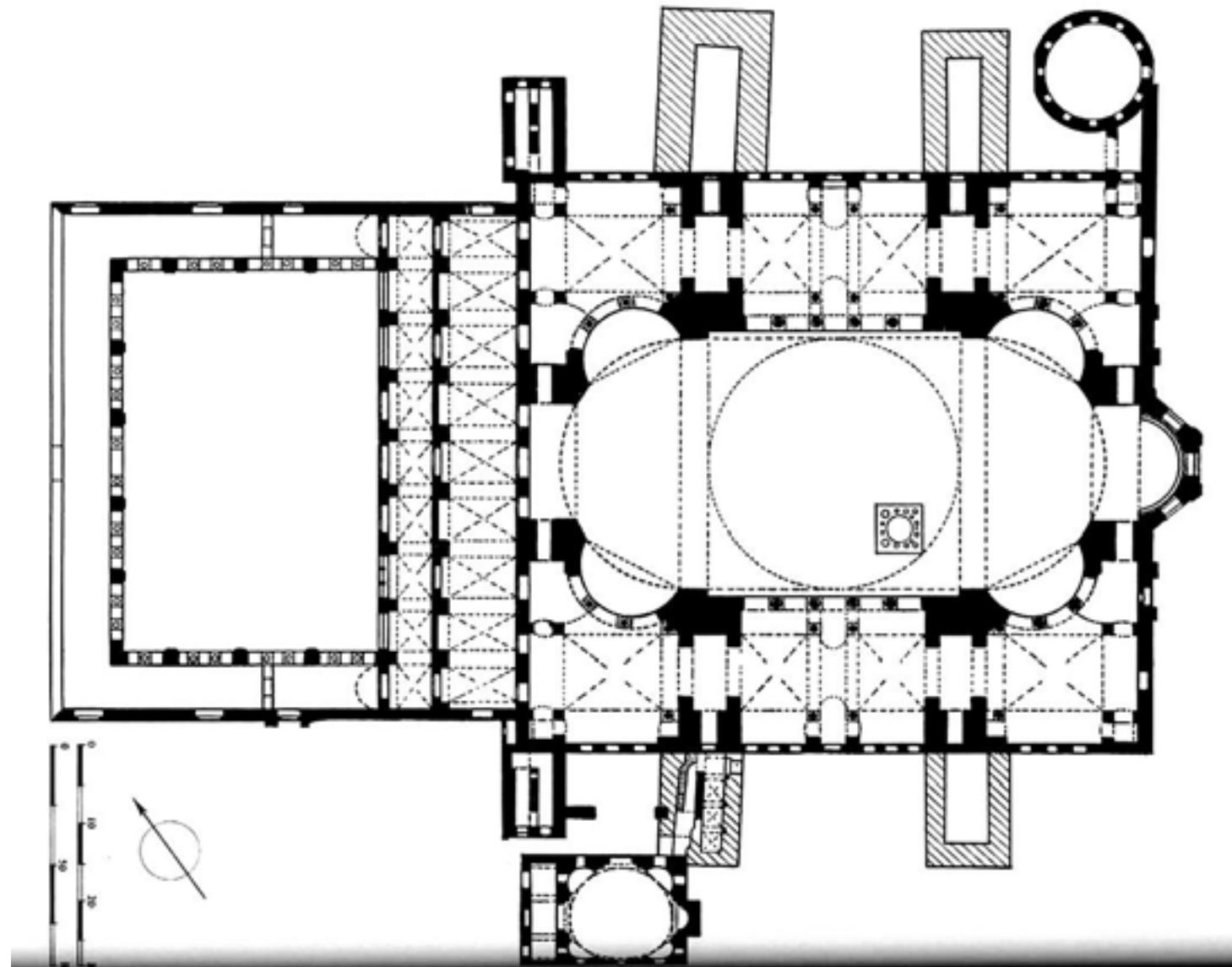
Crkvu je podigao car Justinijan od 532. do 537. (posle Pobune Nika)
Graditelji su bili Isidor iz Mileta i Antemije iz Trala

Velikih je dimenzija i u osnovi ima trobrodnu podelu prostora, ali središnji deo je kvadratan i zasveden ogromnom kupolom kojoj su sa istoka i zapada pripojene polukalote uz koje su prislonjene polukružne niše s otvorenim arkadama

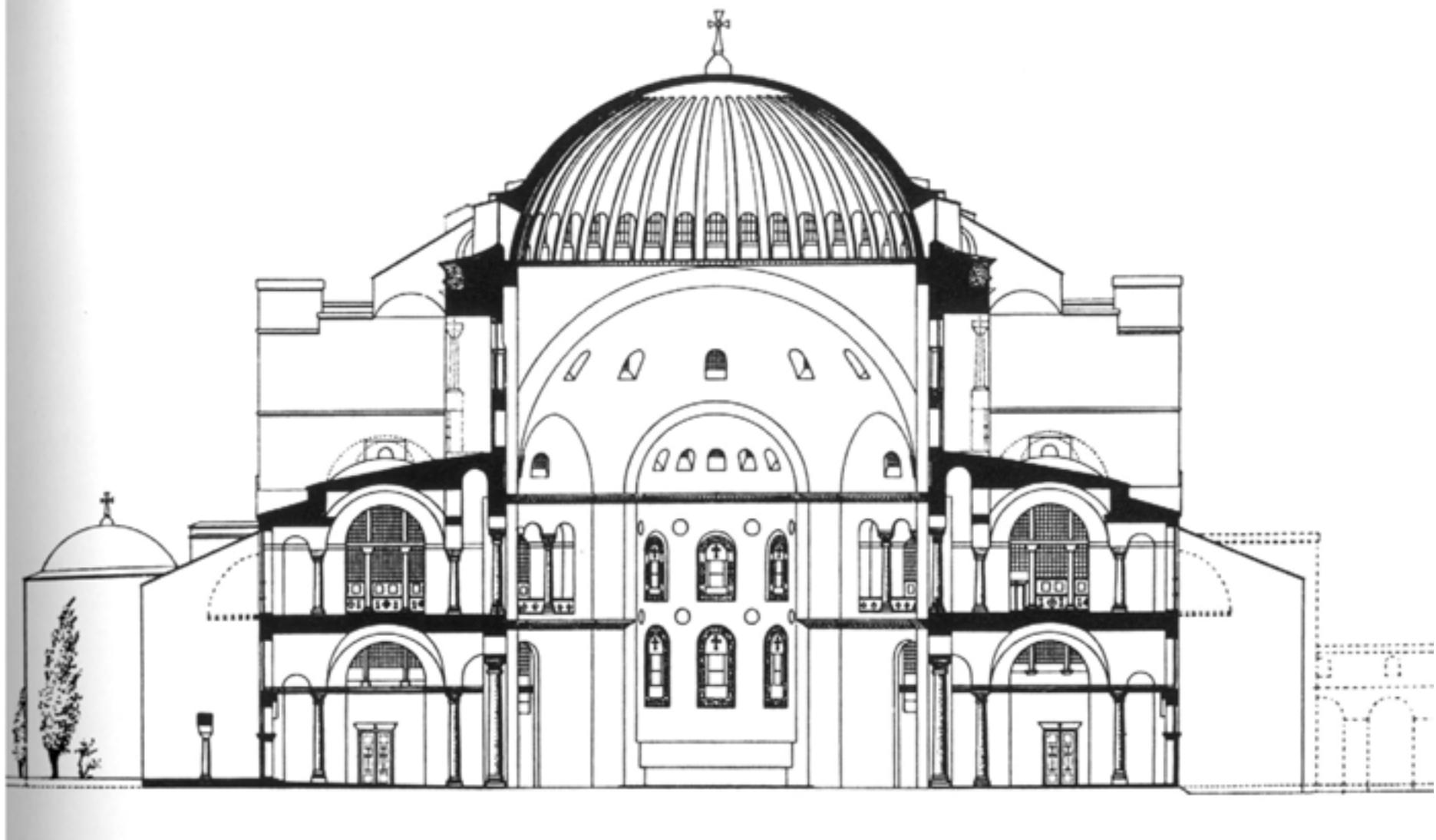
Kupola se preko pandantifa (sfernih trouglova) oslanja na četiri luka koji počivaju na snažnim stupcima, tako da zidovi ispod lukova nemaju konstruktivnu funkciju i imaju brojne velike otvore koji osvetljavaju unutrašnji prostor

Spolja crkva ima piramidalnu siluetu, dok u unutrašnjosti ne postoji osećaj težine zidova

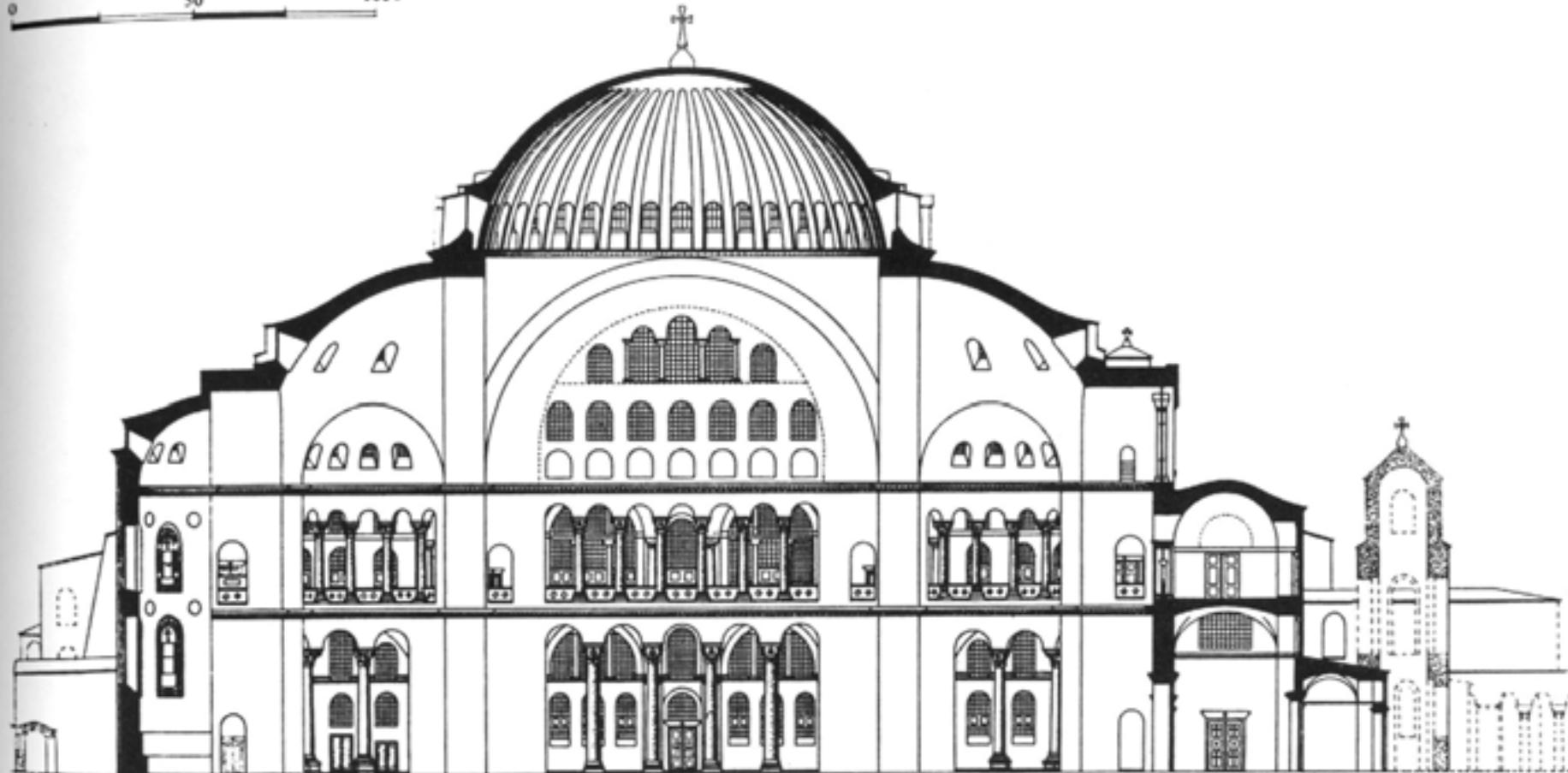
Stubovi, kapiteli i crkveni mobilijar bogato su ukrašeni ornamentalnim detaljima izvedenim iz klasične arhitekture i prilagođenim novoj estetici koja skriva snagu i čvrstinu kamena

Carigrad, Sv. Sofija (532-537), osnova,
Isidor iz Mileta i Antemije iz Trala

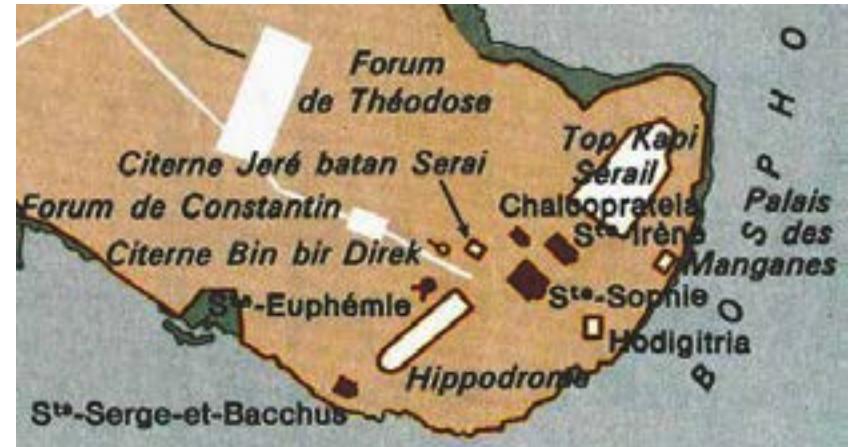
Carigrad, Sv. Sofija, poprečni presek

Carigrad, Sv. Sofija, podužni presek

Carigrad, Sv. Sofija, pogled na crkvu

Carigrad,
Sv. Sofija,
pogled na crkvu

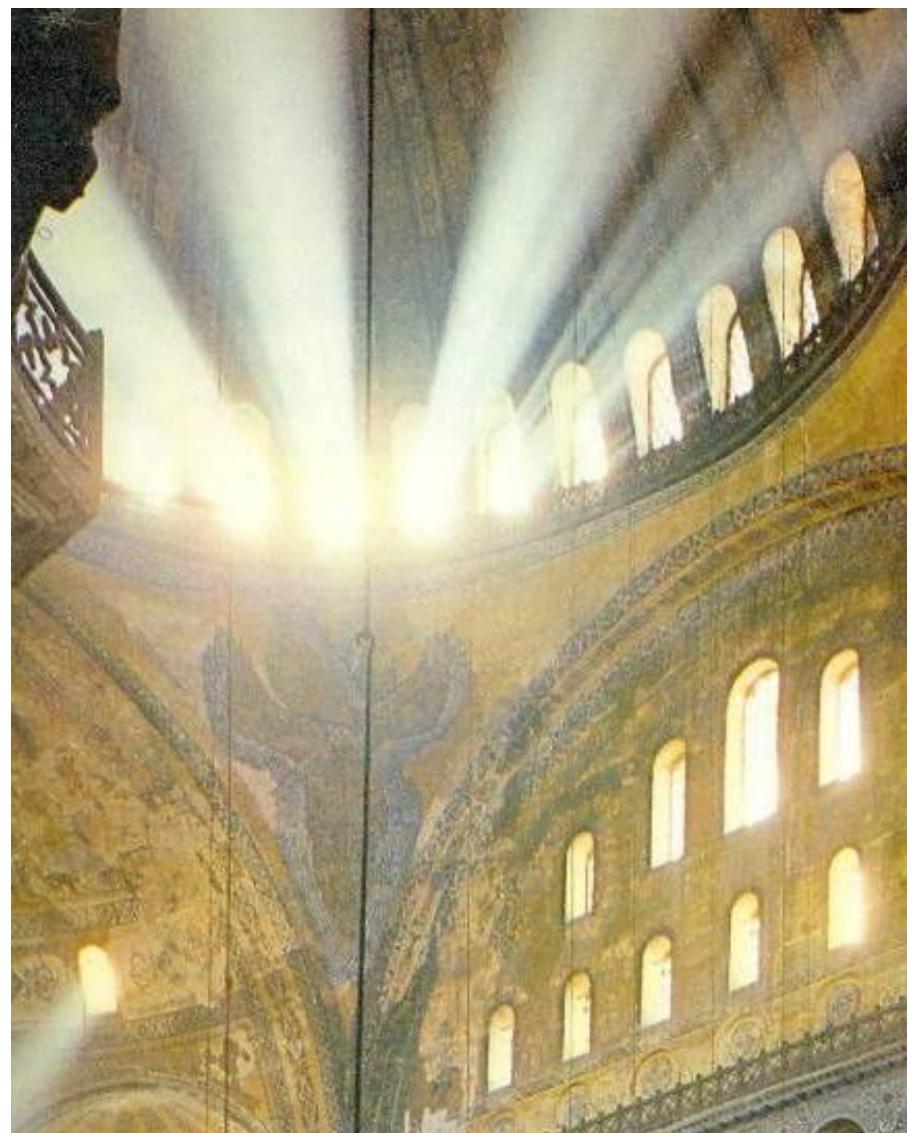
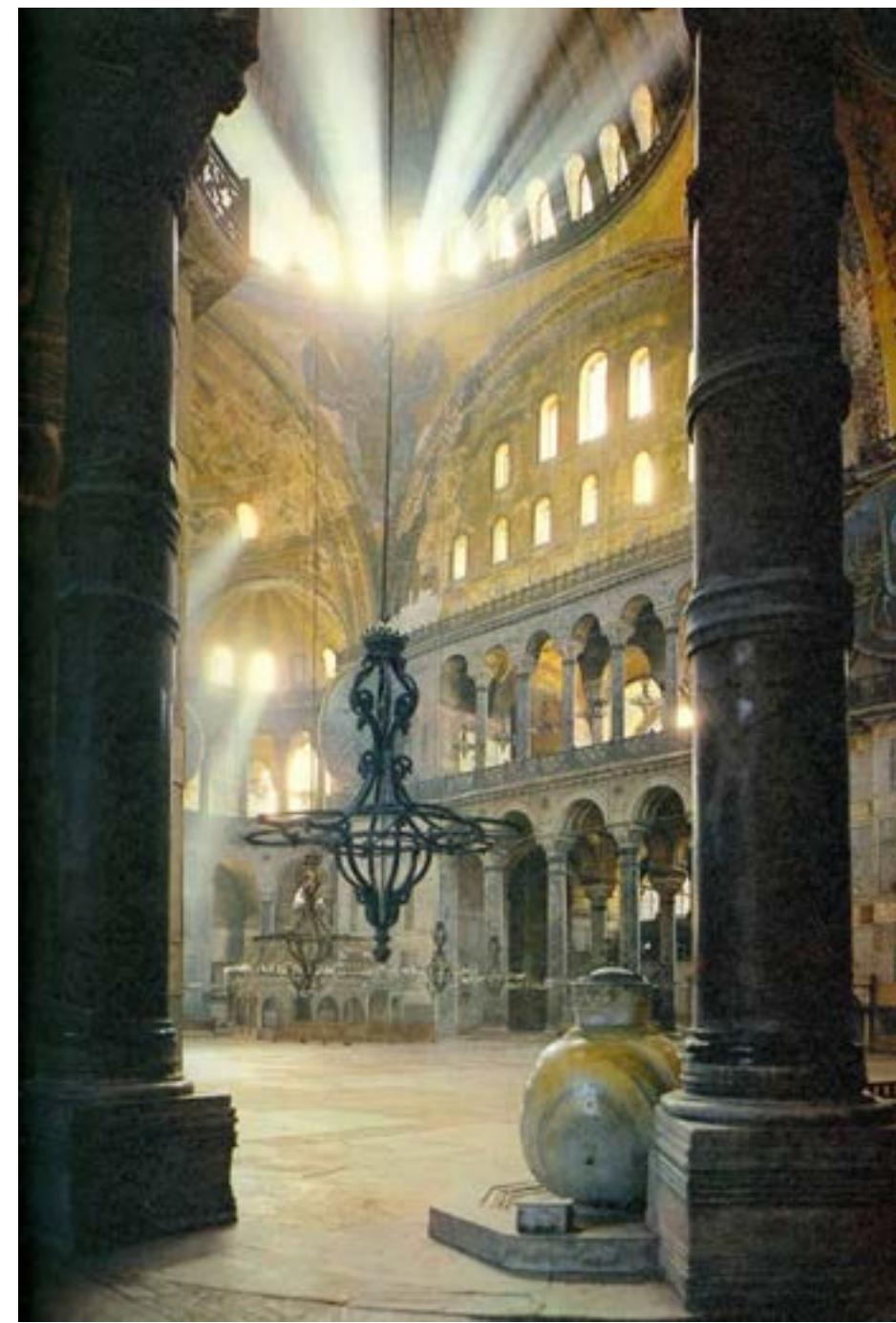
Carigrad, Sv. Sofija, pogled sa istoka

Carigrad, Sv.
Sofija,
zapadna
fasada

Carigrad,
Sv. Sofija,
enterijer,
istok

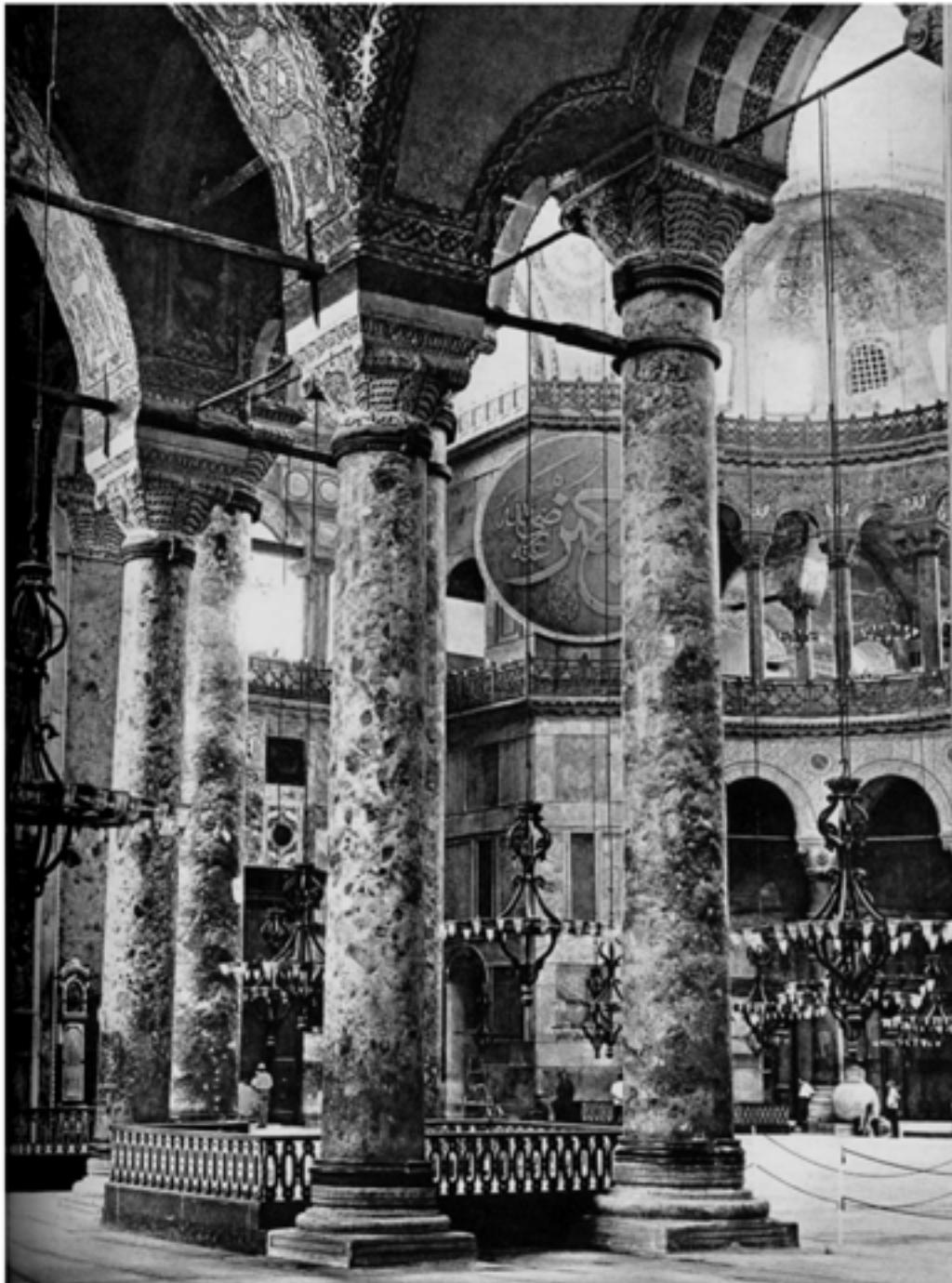

Carigrad, Sv. Sofija,
enterijer, jugoistok

Carigrad,
Sv. Sofija,
enterijer,
istok

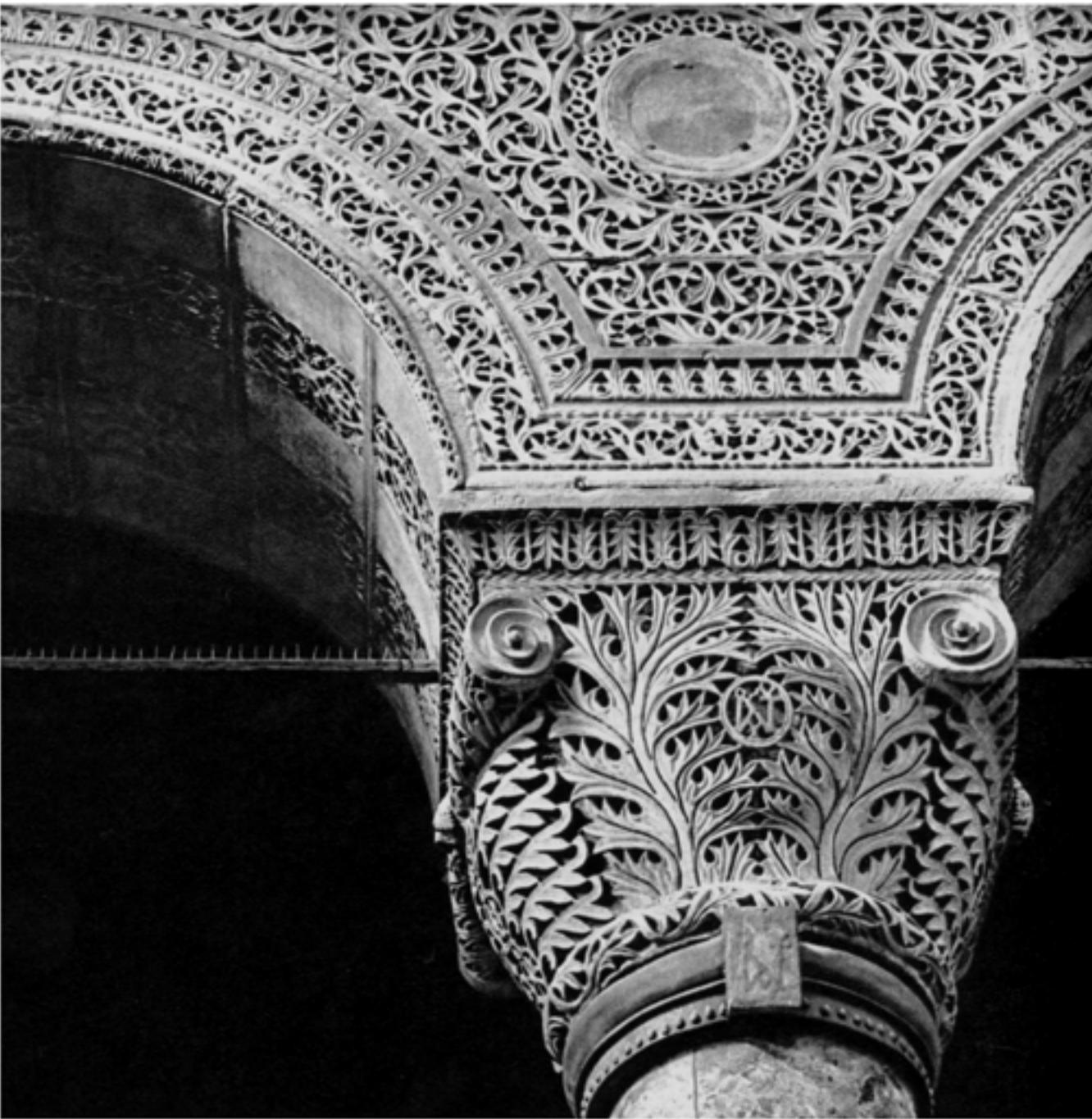
Carigrad,
Sv. Sofija,
enterijer

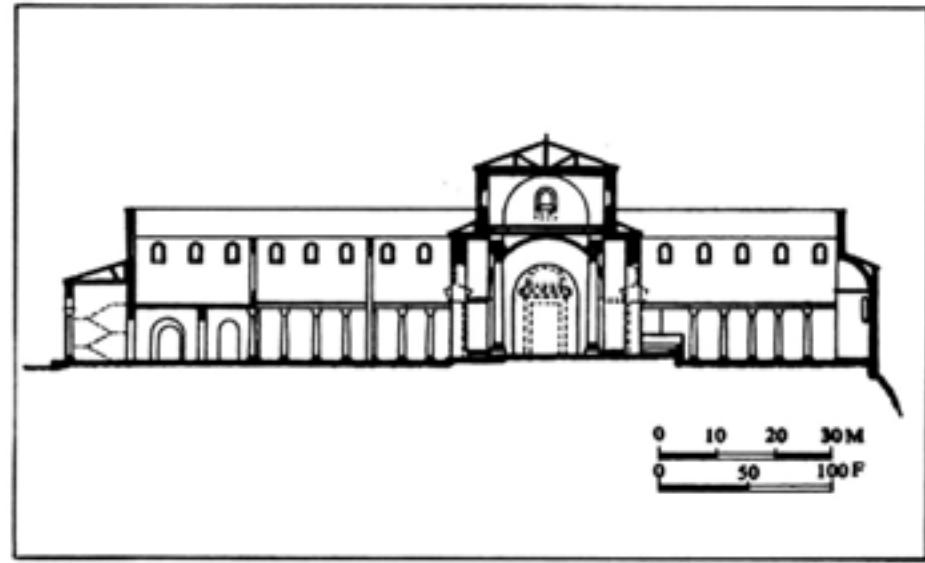
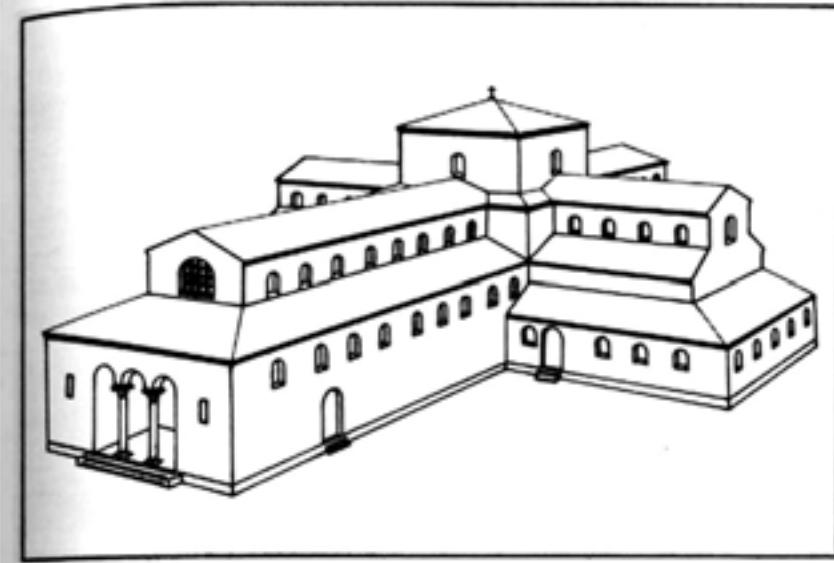

Carigrad,
Sv. Sofija,
enterijer,
ukrasi

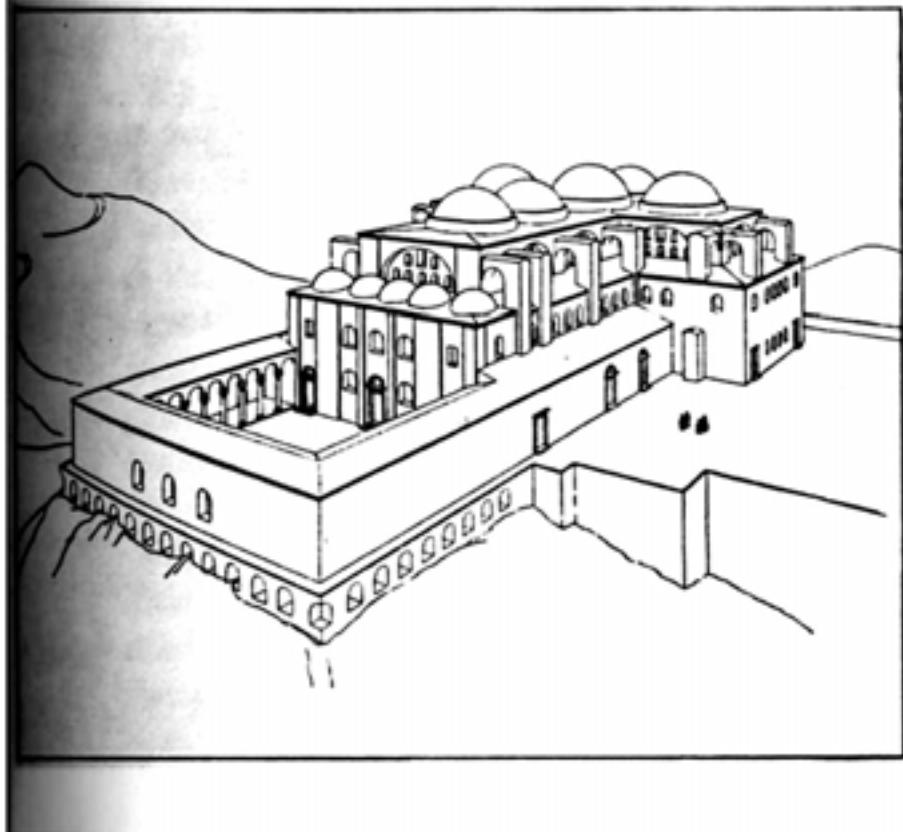
Carigrad,
Sv. Sofija,
enterijer,
reljefni
ukras

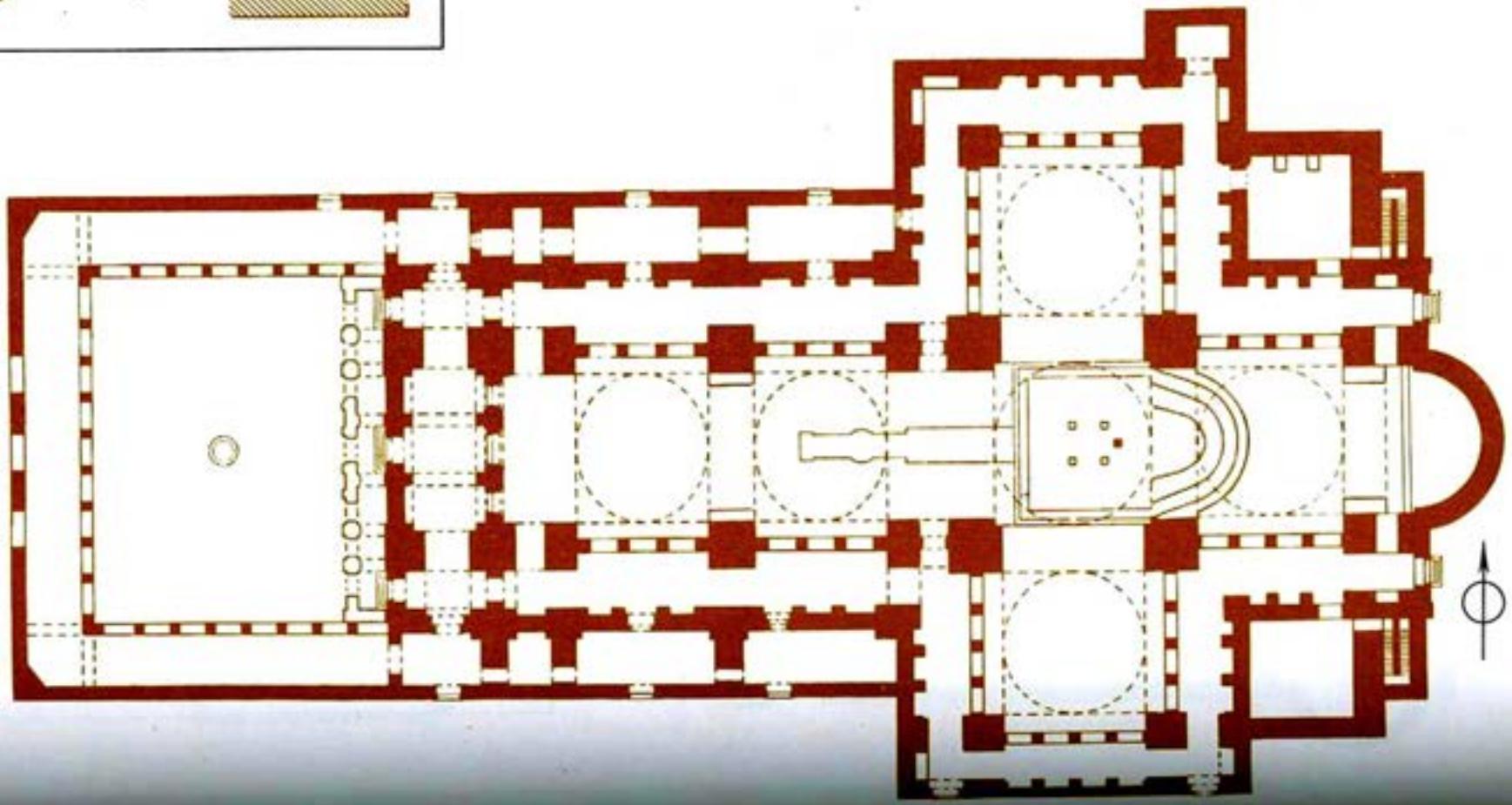

Efes, Sv. Jovan, stara crkva, IV vek, rekonstrukcija
(hram nad grobom sv. Jovana Jevangeliste)
osnova slobodnog krsta kasnije uobičajena za hramove
u kojima se poštovao kult apostola kao što su
Sv. apostoli u Carigradu (podigao Konstantin i obnovio Justinijan)
Sv. Marko u Veneciji
San Fron u Perigeu

85. Éphèse, église Saint-Jean (2e état) extérieur. Reconstitution.
86. Éphèse, église Saint-Jean (2e état) intérieur. Reconstitution.

Efes, Sv. Jovan, druga crkva, 565, rekonstrukcija
Crkva osnove slobodnog krsta sa šest kupola
(modul- grob pod baldahinom sa kupolom)

Efes, Sv.Jovan, druga crkva, 565, osnova
(slobodni krst sa šest kupola,
uzor za hramove osnove slobodnog krsta sa pet kupola)

Efes, Sv.Jovan, druga crkva, 565, današnje stanje,
pogled prema zapadu

Ikone

Nekoliko primera ikona VI veka koje se čuvaju u manastiru Sv. Katarine na Sinaju koji je osnovan u doba Justinijana

Raznoliki estetski zahtevi ktitora i različiti načini rada slikara u zavisnosti od njihovog obrazovanja, talenta i geografskog porekla (sledbenici novih estetskih shvatanja, klasicističkih uzora, lokalnih običaja)

Ikona sv. Sergija i Vakha, VI vek
Sinaj, manastir Sv. Katarine

Ikona Bogorodice sa
Hristom okružene
svetiteljima,

VI vek

Sinaj, manastir Sv.
Katarine

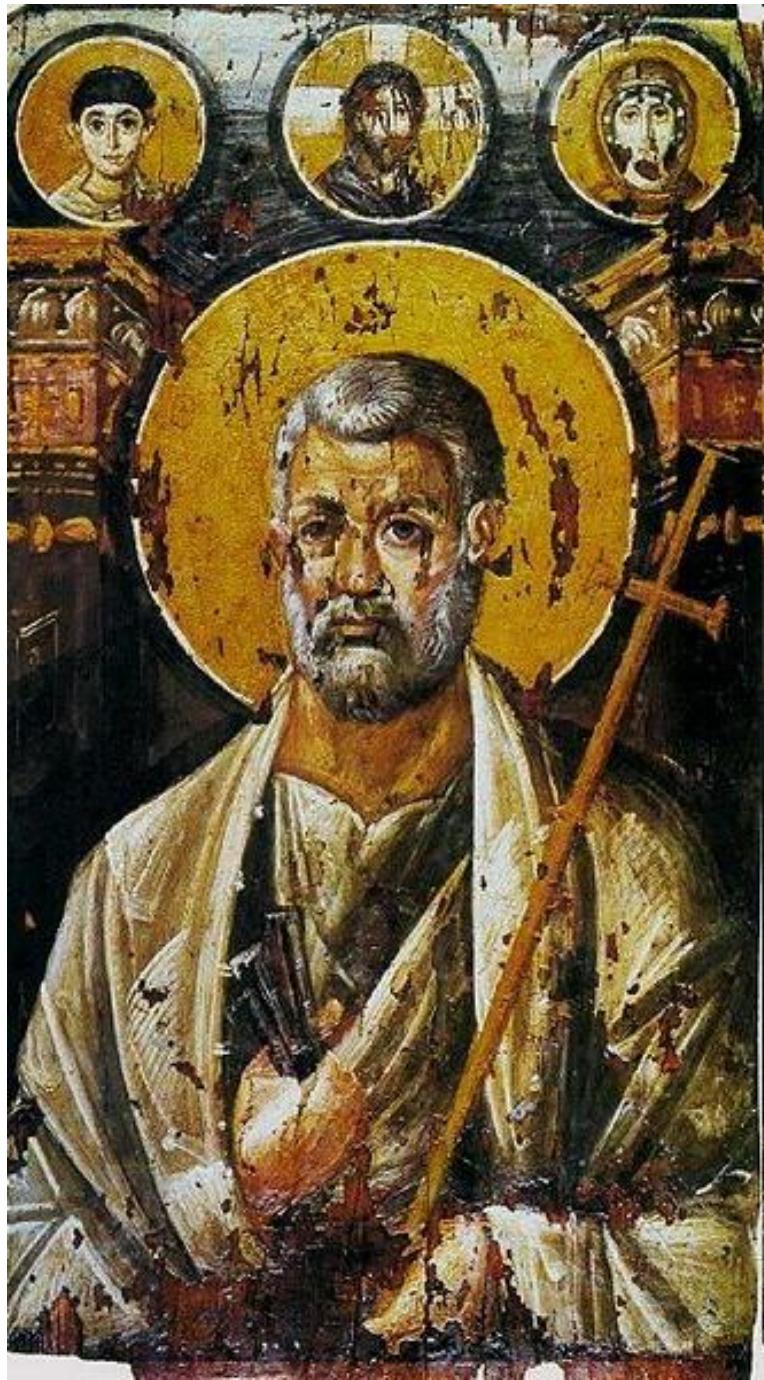

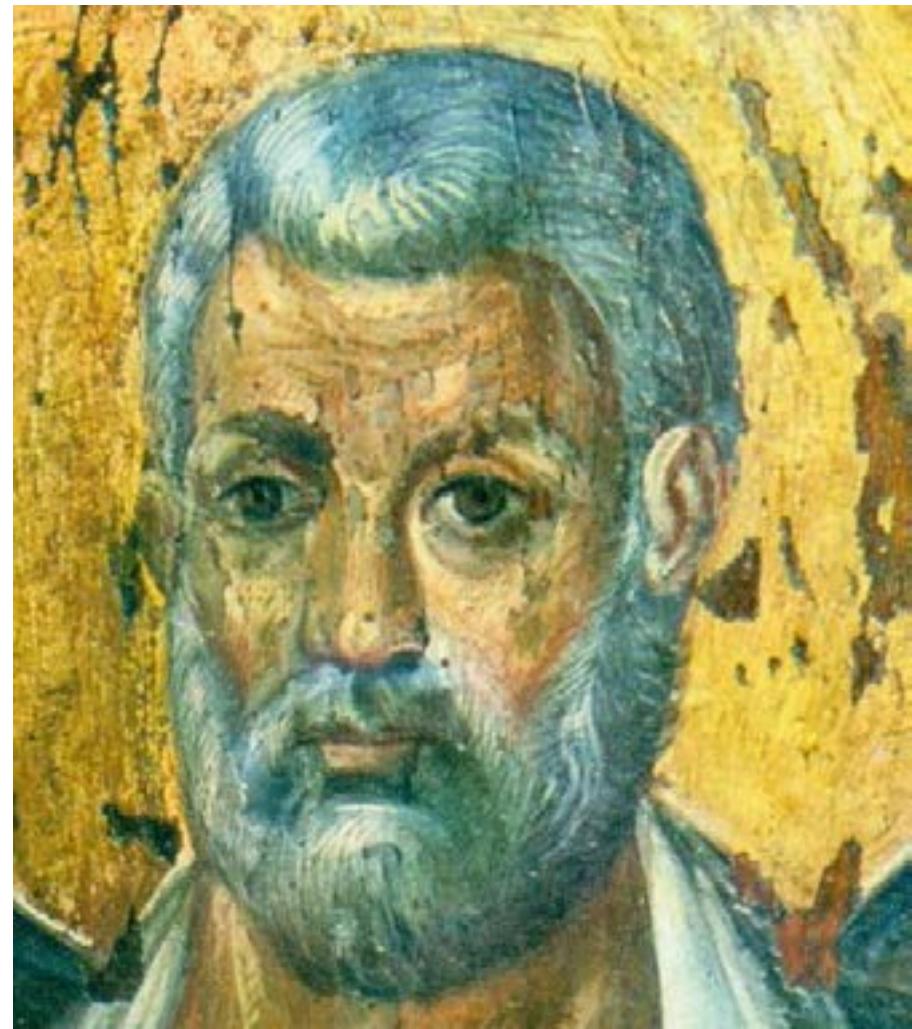
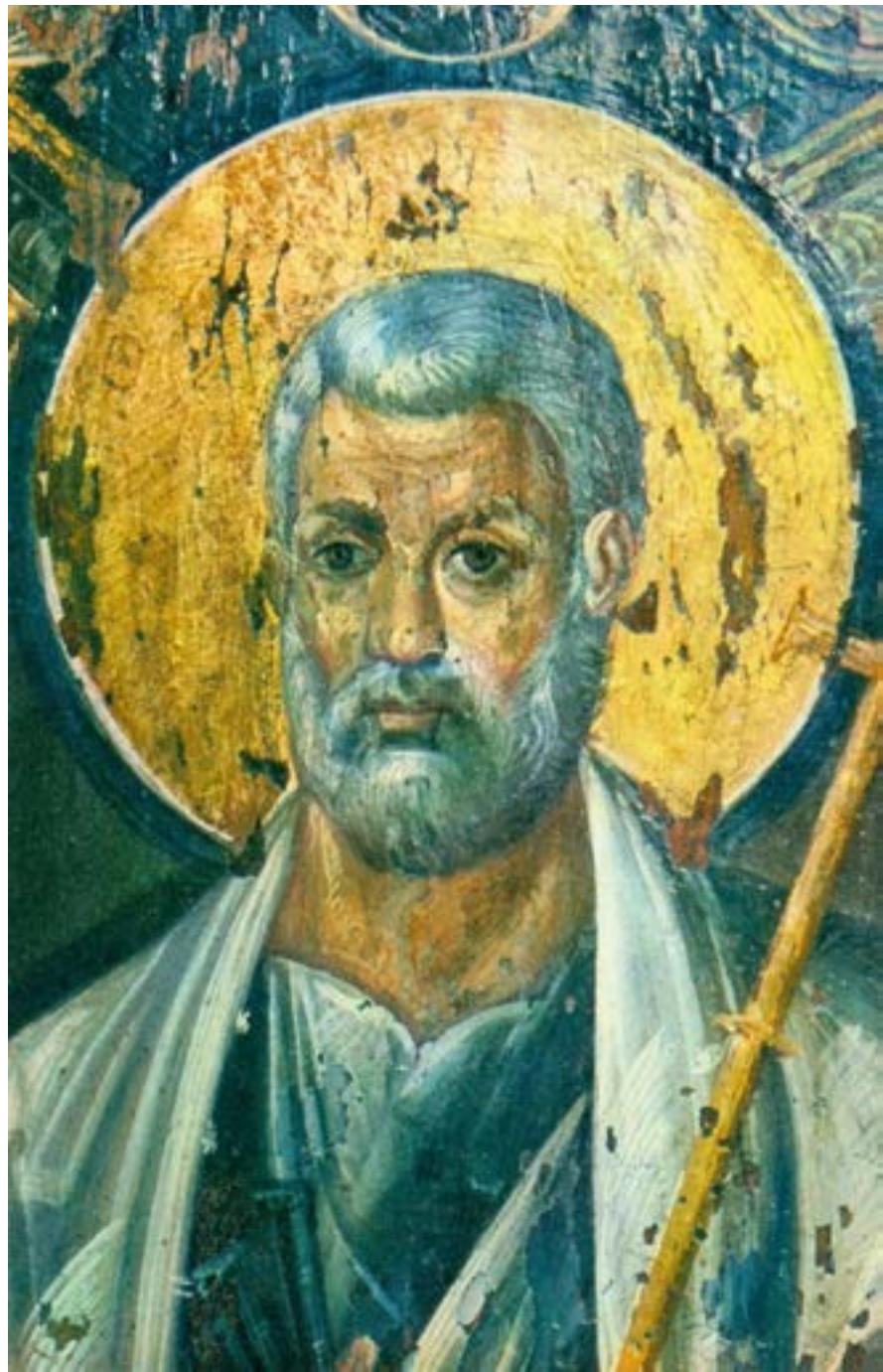
Ikona Bogorodice sa Hristom okružene svetiteljima,
VI vek, Sinaj, manastir Sv. Katarine, detalj

Ikona Bogorodice sa
Hristom okružene
svetiteljima,
detalj, Bogorodica,
VI vek
Sinaj, manastir Sv.
Katarine

Ikona,
Sv. Petar,
VI vek
Sinaj, manastir Sv. Katarine.

Ikona, Sv. Petar, detalj
VI vek
Sinaj, manastir Sv. Katarine

Ikona, Hristos
i sv. Mina,
VI vek
Sinaj,
manastir Sv.
Katarine

Minijature

Nekoliko primera ukrašavanja rukopisa

Paganske sadržine

Bečki Dioskorides

Hrišćanske (starozavetne i novozavetne) sadržine

Purpurni (carski) rukopisi

Bečka Geneza

Codex Sinopensis

Rosansko jevanđelje

Sirijski rukopisi

Rabulino jevanđelje

Jedinstven rukopis rekonstruisan iz neznatnih ostataka

Kotonova biblija

Minijature, Bečki Dioskorides,
Julijana Anicija (462-527/8) kći zapadnorimskog cara Olibrija i carice
Placidije, veći deo života provela u Carigradu, gde se udala za
generala Areobinda
Dioskorides otkriva mandragoru

Bečka Geneza, VI vek

Bečka Geneza

Bečka Geneza

Codex Sinopensis

Codex Sinopensis, jevanđelje, sredina VI veka

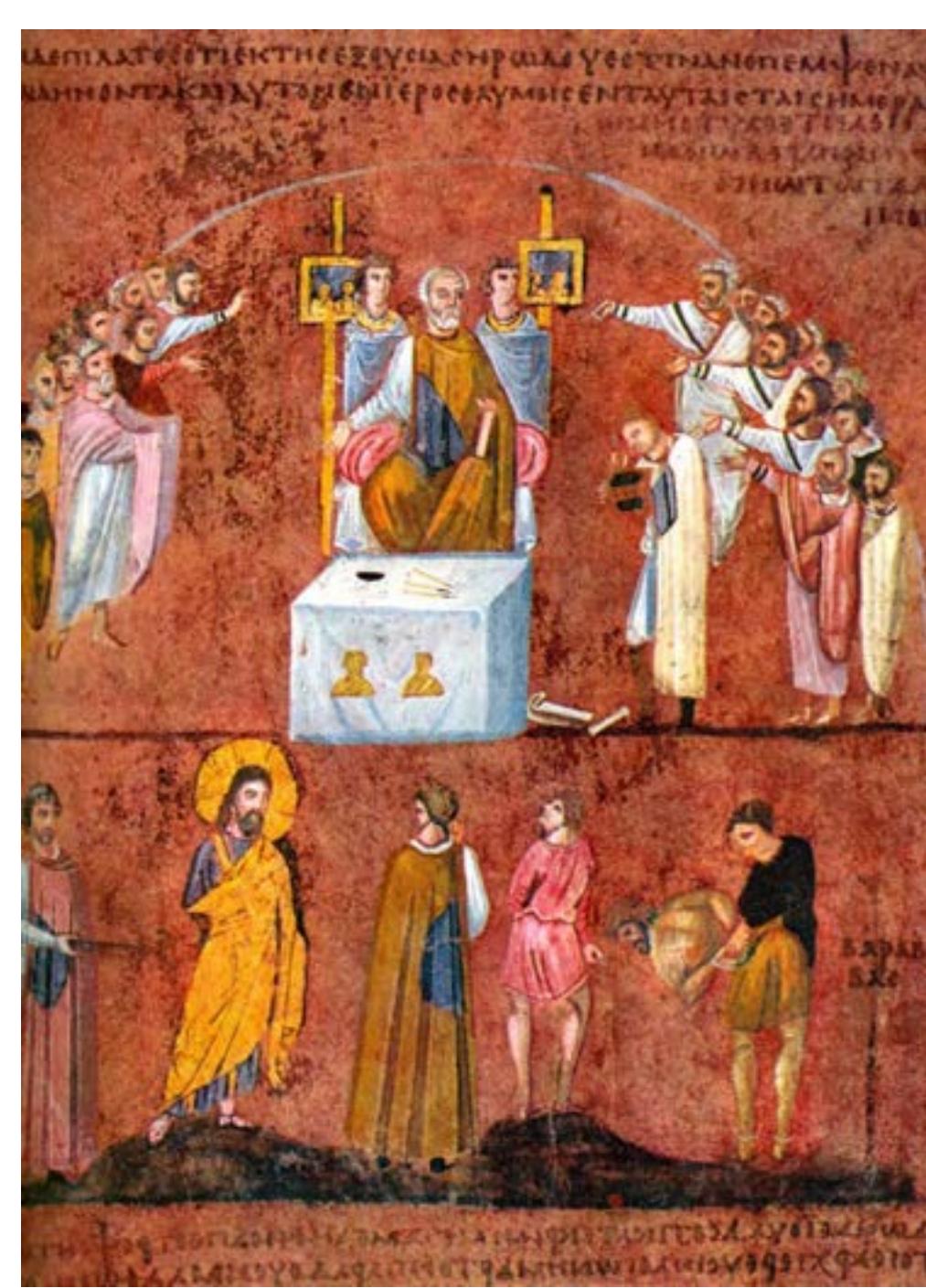
Rosansko jevanđelje, VI vek

Rosansko jevanđelje

Rosansko jevangelje

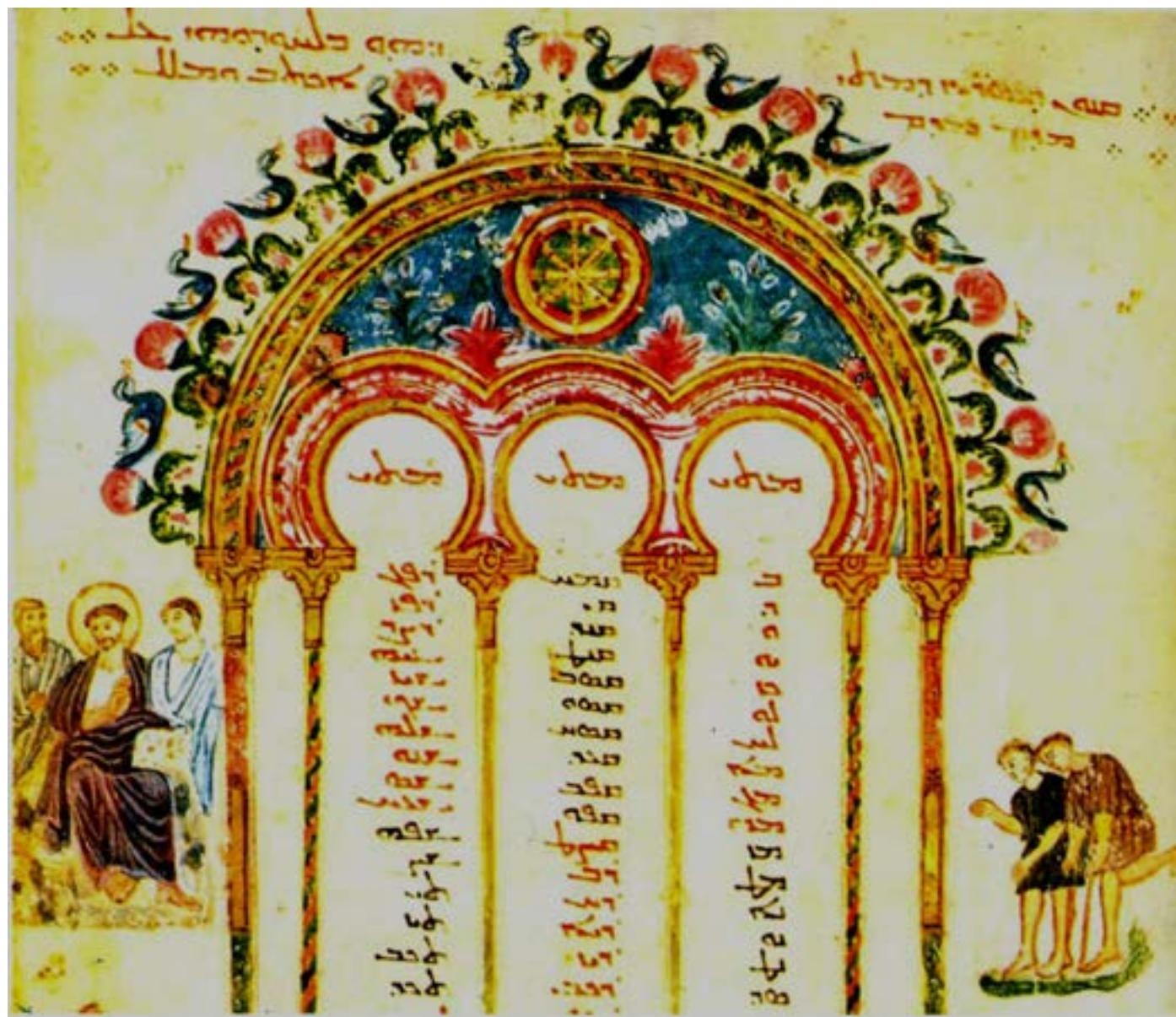
Rosansko jevanđelje

Rabulino
jevangelje
Sirijski rukopis,
VI vek

Rabulino jevanđelje

Rabulino jevanđelje

Kotonova biblija
(Kotonova geneza)
IV ili V vek

(najveći deo rukopisa uništen u požaru koji je 1731. zahvatio Kotonovu biblioteku (Sir Robert Bruce Cotton (1571-1631), antikvar i bibliofil) i sačuvalo se samo 18 veoma oštećenih listova pergamenta)

Antičke tradicije, Silen i menada, tanjur

Venera i Adonis, tanjur

Svadbeni kovčežić, Secundus i Projecta

344. Rome. Coffret de mariage de Secundus et Projecta. Londres, British Museum.

Ikonoborska kriza (726-843)

Prolog

Doba ikonoborstva trajalo je tokom decenija vladavine careva iz dinastija koje su poreklom bile sa istoka, Sirske (717-802) i Amorijske (802-867)

Osvajanja u VII veku Vizantiji su oduzela:

- arapska- Egipat, Siriju i deo Male Azije,
- langobardska- oblasti na Apeninskom poluostrvu,
- bugarska- delove teritorija na Balkanu

Persijanci, Bugari, Arapi usuđivali su se čak i da napadaju zidine Carigrada

Pučka pobožnost pridavala je posebno poštovanje pojedinim ikonama, čak je odbrana Carigrada od opsada (Persijanaca 626. i Arabljana 717) pripisivana Bogorodičinoj ikoni

Ikonoborska kriza (726-843)

Car Lav III Isavrijanac 726. izdao je prvi zakon protiv ikona i dao da se uništi slika Hrista iznad kapije Halke, glavnog ulaza u carsku palatu

Usledilo je uništavanje slika u Carstvu

Čitava oblast prikazivanja svetih likova bila je zabranjena, ali profano slikarstvo je bilo dozvoljeno (u dvorani "Milion" u Carigradu slike Vasiljenskih sabora bile su zamenjene prizorima trka na hipodromu)

Kratak period zatišja bio je 780-813, u doba vladavine tri ortodoknsna vladara

Godine 787. zasedao je VII vaseljenski sabor koji je odlučio da se vrati upotreba slika svetitelja

Međutim, 813. car Lav V Jermenin obnovio je ikonoborstvo koje je potrajalo sve do 843. kada je carica Teodora, udovica poslednjeg cara ikonoborca Teofila, sa svojim malim sinom Mihailom III obnovila upotrebu i kult ikona

“Trijumf pravoslavlja” i branioci ikona

Obnova kulta ikona koju su doneli Mihailo III i Teodora 843. i danas se u crkvi proslavlja kao praznik “Trijumf pravoslavlja”, odnosno “Nedelja pravoslavlja”

Protivnike ikona, ikonoborce, predvodili su car i visoki klir, a pobornike ikona, ikonofile, monasi

Koreni sukoba bili su veoma duboki i odnosili su se na pitanje božanske i ljudske prirode u Hristovoj ličnosti

Tokom raspri vođenih za vreme krize, najznačajniji teoretičari ikone bili su Jovan Damaskin i Teodor Studit

Još u početku sukoba Jovan Damaskin je u Palestini, koja je tada bila pod muslimanskom vlašću i u kojoj je bio siguran od progona vizantijskog cara, napisao svoju Odbranu svetih slika i objasnio da “ako je, dakle, sin Božji postao čovek i javio se u ljudskom obličju, zašto se ne bi predstavljao njegov lik?”

U kasnijoj fazi Teodor Studit je odredio odnos između slike i njenog originala kao identitet “čovek je načinjen po liku i obličju Božjem, otuda ima nečeg božanskog u umetnosti stvaranja likova” i potom je tvrdio da su ikone neophodne jer “kao savršen čovek, Hristos se ne samo može nego i mora predstavljati i poštovati na ikonama; poreknemo li ovo, crkveno tumačenje Hristovog spasenja sveta je praktično uništeno”

Osnove teologije ikone

Crkveni oci koji su branili ikone morali su da nađu ubedljiva objašnjenja zašto poštovanje ikona nije idolopoklonstvo, a ključ za razumevanje ikone bili su učenje o ovaploćenju i dogma o dvostrukoj prirodi Hristovoj

Protivnici ikona smatrali su da se bestelesna i nedokučiva božanska priroda Hrista ne može predstaviti, što je značilo da se predstavljanjem isključivo ljudske prirode narušava dogma o dvostrukoj prirodi Hristovoj time što se deo uzima za celinu

Ikonofili su naznačili da u Hristu jasno treba razlikovati ličnost i prirodu
Hristos ima jednu ličnost (ipostas), a dve prirode- božansku i ljudsku
Ikona je slika Hristove ipostasi (u kojoj su obe njegove prirode)
S druge strane, slika (ikona) se poštuje i odaje joj se čast, a sama njena materija se ne obožava

Čini se jasno razdvajanje između ikone i idola, ona nije mesto u kojem boravi svetitelj ili božanstvo, ikonama se mora ukazivati poštovanje i one ne smeju biti predmet obožavanja